

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України**

**СУСПІЛЬНА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ
КОСТЯНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ
(кінець ХІХ – початок ХХ ст.)**

кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:
студент 6 курсу, 602 групи
спеціальність 014 Середня освіта (історія)
Денжанський Денис Русланович
Керівник: к.і.н., доц. Яценюк Ф. С.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____
Від «__» листопада 2023 р.
Зав. Кафедри _____ доц. Гуйванюк М. Р.

Чернівці 2023

Анотація

В роботі розкрито собистісне становлення та суспільну і освітню діяльність Костянтини Малицької у кінці XIX – у першій половині XX століття.

У дослідженні зазначено, що вона виховувалася в сім'ї греко-католицького священника у Галичині і вже з дитинства була залучена до праці.

Майбутня письменниця отримала початкову освіту у школі Станіслава. Після успішного завершення Станіславської державної гімназії в 1889 році, вона продовжила освіту в Львівській державній жіночій учительській семінарії в 1887–1891 роках.

У 1892 році, К.Малицька розпочала працювати в містечку Єзуполі а потім перейшла до Галича.

У 1903 – 1904 рр. К.Малицька працювала вчителькою у буковинському селі Лужани, де займалася активною громадською діяльністю.

З 1906 р. працює на вчительських посадах в освітніх закладах Львова.

Ключові слова: *Костянтина Малицька, Віра Лебедова, Галичина, Буковина.*

Abstract

The work reveals the self-existence and social and educational activities of Kostyantyna Malytska at the end of the 19th - in the first half of the 20th century.

The researcher stated that she was brought up in the family of a Greek-Catholic priest in Galicia and was already involved in work since childhood.

The future writer received her primary education at Stanislav's school. After successfully completing the Stanislav State Gymnasium in 1889, she continued her education at the Lviv State Women's Teachers' Seminary in 1887–1891.

Malytska worked as a teacher in the Bukovyna village of Luzhany, where she was engaged in active social activities. Since 1906, he has been working as a teacher in Lviv educational institutions.

Keywords: *Kostiantyna Malytska, Vera Lebedova, Halychyna, Bukovyna.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ *Денжанський Д. Р.*

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Становлення та формування світогляду	
Костянтини Малицької	16
1.1. Особливості суспільних і політичних процесів у Галичині й Буковині в період становлення і діяльності К.Малицької.....	16
1.2. Родинне середовище та дитячі роки К.Малицької.....	37
1.3. Вплив Станіславської гімназії та учительської семінарії у Львові на формування світогляду К.Малицької.....	43
РОЗДІЛ II. Громадська та культурно-просвітницька діяльність	52
2.1. Діяльність К.Малицької на Станіславщині	52
2.2. Громадська та учительська праця на Буковині.....	53
2.3. Львівський період діяльності К.Малицької.....	65
2.4. Перша світова війна та заслання. Повернення до рідного Львова.....	68
РОЗДІЛ III. Освітня діяльність та педагогічні ідеї К.Малицької	74
3.1. Педагогічні ідеї у прозі Костянтини Малицької.....	75
3.2. Питання родинного виховання у творчій спадщині К.Малицької.....	85
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	100

ВСТУП

Актуальність дослідження: Тема наукового дослідження «Суспільна та культурно-освітня діяльність Костянтини Малицької (кінець XIX – початок XX ст.)» є актуальною з ряду причин.

По-перше, К.Малицька виступала як визначна фігура епохи, що охоплює кінець XIX та початок XX століть, що визначає її значення для розуміння історії того періоду.

По-друге, її суспільно-політична діяльність важлива через активну участь у громадському житті свого часу, зокрема, у жіночих об'єднаннях та боротьбі за жіночі права. Це дає можливість аналізувати та порівнювати динаміку соціальних змін та ролі жінок у суспільстві.

По-третє, культурно-освітня складова діяльності К.Малицької є ключовою для розуміння розвитку освітньої системи та важливого впливу освіти на культурний розвиток суспільства на зламі століть.

У теперішньому контексті дослідження цієї теми важливе, оскільки допомагає визначити вклад окремої особистості в розвиток жіночого руху, а також підкреслити роль освітян у формуванні суспільства. Також воно покликане враховувати досвід і внесок К.Малицької у формуванні сучасного розуміння гендерної рівності та жіночого лідерства.

Для педагогів та освітян важливим є аналіз методів та підходів, які вона використовувала у своїй освітній діяльності, що може вдатися в навчальних практиках сучасних педагогів.

Історикам це дослідження може надати новий погляд на суспільно-культурне життя того часу та виявити приховані аспекти історії.

Таким чином, тема про життя та діяльність К.Малицької не тільки розкриває значущі сторінки минулого, але й має практичне застосування для сучасного суспільства, освітян та істориків, розширюючи наше розуміння минулого та сприяючи подальшому розвитку громадянського суспільства.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей суспільної та культурно-освітньої діяльності Костянтини Малицької наприкінці XIX – на початку початок XX ст.

З вказаної мети випливають наступні **завдання**:

- визначити особливості суспільних і політичних процесів у Галичині й Буковині в період становлення і діяльності К.Малицької;
- дослідити родинне середовище та дитячі роки К.Малицької;
- проаналізувати вплив Станіславської гімназії та учительської семінарії у Львові на формування світогляду К.Малицької;
- охарактеризувати діяльність К.Малицької в роки Першої світової війни та заслання;
- з'ясувати особливості громадської та педагогічної праці письменниці на Буковині;
- охарактеризувати Львівський період діяльності К. Малицької;
- показати вплив Першої світової війни на долю К.Малицької;
- охарактеризувати педагогічні ідеї у прозі К.Малицької;
- розкрити питання родинного виховання у творчій спадщині К.Малицької.

Об'єктом дослідження є суспільні та культурно-освітні процеси в Галичині й Буковині останньої третини XIX – першої половини XX століття.

Предметом дослідження є особливість суспільної та культурно-освітньої діяльності Костянтини Малицької (кінець XIX – початок XX ст.)

Хронологічні рамки даного дослідження охоплюють 1872 – 1947 роки, які є межовими датами життя і діяльності К.Малицької.

Територіальні рамки охоплюють територію сучасних Львівської, Існофранківської та Чернівецької областей. Також при характеристиці її перебування в засланні в роки Першої світової війни, територіальні рамки дослідження охоплюють Єнісейську губернію Росії за тодішнім адміністративним поділом.

Методи дослідження

Робота ґрунтується на застосуванні загальнонаукових **принципів: історизму, об'єктивності та науковості.**

Принцип історизму передбачає цілісне і всебічне дослідження історичних джерел, оцінку історичних та історіографічних фактів у діалектичному розвитку з урахуванням історичних обставин, історичного досвіду, уроків історії та у взаємозв'язку одне з одним.

Історизм дозволяє розглянути життя й різнобічну діяльність К.Малицької у динаміці, розвитку, змінах в особистому житті та різнобічній діяльності.

Зазначений принцип, піднесений до рівня наукового мислення, дозволяє краще зрозуміти, оцінити мотиви вчинків і самі вчинки літераторів, побачити те нове, що ці особи внесли в суспільне й політичне життя порівняно зі своїми попередниками.

Принцип об'єктивності полягає у використанні всієї повноти історичних джерел, у розкритті взаємозв'язку всіх історичних фактів, урахуванні досягнень суміжних наук, творчому підході до історичного досвіду.

Принцип науковості передбачає правдиву інтерпретацію історичних явищ, знайомство з різними поглядами вчених та сучасними науковими розробками у названій галузі знань. Зазначений принцип потребує однакового використання здобутків, концепцій, ідей, напрацювань істориків австрійської доби та міжвоєнного періоду, радянської історіографії, сучасної української історіографії, зарубіжних досліджень української проблематики (української діаспорної історіографії), а також зарубіжної історіографії при вивченні суспільної та громадської діяльності К.Малицької.

При аналізі використано *Системно-структурний підхід*, що дозволило розглянути об'єкт дослідження з усіма його основними напрямками

Системно-структурний підхід надав можливість розглядати тогочасне галицьке і буковинське суспільство як складну систему з множиною зв'язків ієрархічно організованих груп, в якій доводилося діяти К.Малицькій.

У процесі дослідження використано загальнонаукові, спеціально-історичні методи, а також спеціальні методи інших наук, які дозволяють краще розкрити поставлені автором завдання.

До загальнонаукових методів, використаних у роботі, відносимо: аналіз і синтез; індукцію та дедукцію.

Аналіз і синтез (від грец. analysis – розбирання, розчленування; synthesis – з'єднання). Вони є сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка загалом передбачає два взаємопов'язані процеси: вивчення наявного та творення нового. За допомогою аналізу і синтезу стає можливим пізнання конкретних явищ дійсності, їхніх сторін і ознак як єдності, що стосується діяльності К.Малицької.

Друга важлива пара загальнонаукових методів – це *індукція та дедукція*. *Індукція* (від лат. induction – наведення) – перехід у процесі пізнання від окремого знання до загального; від знання меншого ступеню спільності до знання більшого ступеня загальності. Це метод дослідження та пізнання, що пов'язаний з узагальненням результатів спостережень та експериментів. У нашому дослідженні за допомогою цього методу простежено вплив різноманітних аспектів діяльності К.Малицької у багатьох сферах: просвітництві, освіті, культурі у науковій сфері, у політичних та державних інституціях тощо.

Під час дослідження автор використав також *метод аналогій*. Термін «аналогія» є грецького походження й означає відповідність, подібність,

співмірність і позначає подібність предметів та явищ у будь-яких властивостях, ознаках та відношеннях.

За допомогою аналогій встановлено подібність та відмінність участі К.Малицької в суспільно-політичних процесах Галичини й Буковини та під час заслання в Росії.

Метод систематизації використовувався при узагальненні результатів дослідження, формулюванні висновків. цей метод полегшив процеси упорядкування, оцінки й узагальнення зібраного значного фактичного матеріалу, що стосується діяльності К.Малицької.

Проблемно-хронологічний метод (розчленування широких тем на вузькі і їх послідовний розгляд у часі) використовувався для структурування дослідження з метою логічно та послідовно розглянути проблему. Великий масив інформації був поділений на проблемні блоки: дослідження родинного середовища та дитячих років К.Малицької; аліз впливу Станіславської гімназії та учительської семінарії у Львові на формування світогляду К.Малицької; характеристика діяльності К.Малицької в роки Першої світової війни та заслання; з'ясування особливостей громадської та педагогічної праці письменниці на Буковині; охарактеризовано Львівський період діяльності К. Малицької; показано вплив Першої світової війни на долю К.Малицької; охарактеризовано педагогічні ідеї у прозі К.Малицької; розкрито питання родинного виховання у творчій спадщині Костянтини Малицької. Які, у своєю чергу, висвітлювалися у хронологічній послідовності.

Найбільше до нашого дослідження дотичний **історико-біографічний метод**, який спрямований на опис, реконструкцію та аналіз обставин життя, результатів діяльності, психологічного портрета історичної постаті чи соціальної групи.

Завдяки інструментарію історико-біографічного методу вдалося реконструювати біографію К.Малицької та показати її роль в українському національному житті.

Структура роботи визначена поставленою метою та завданнями. Складається зі вступу, трьох розділів і підрозділів до них, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Повний обсяг роботи становить 99 сторінок, список використаних джерел та літератури нараховує 105 пунктів.

Історіографічний огляд. Незважаючи на активну суспільно-культурну діяльність, К.Малицька у дорадянський період не була удостоєна спеціального біографічного дослідження. Хоча час від часу окремі її сучасники подавали певну оціночну інформацію про зазначену діячку в українській періодиці. Це зокрема стосувалося оцінки певних творів та діяльності в українських культурно-просвітніх організаціях [41. №263. 934, с. 2; 41. №175. с. 3].

У радянську тоталітарну добу, більшість творів видатної української діячки були вилучені та зберігалися у спецфондах, а її ім'я тривалий час було відоме лише вузькому колу спеціалістів у галузі української дитячої літератури. Тому якихось оціночних досліджень громадської та освітньої діяльності К.Малицької так і не з'явилося.

Тільки із проголошенням Незалежної України ім'я К.Малицької повернулося в наукове життя. Одним із перших це здійснив відомий літературознавець Ф.Погребенник, який у книгах [91] та [89] відкрив К.Малицьку як січову поетку та авторку ряду популярних маршових пісень, які закликали до боротьби за українську державу.

Однією з найгрунтовніших дослідниць окремих аспектів громадської та освітньої діяльності К.Малицької є А.Бойко. У статті «Вплив Львівської державної учительської семінарії на формування особистості Костянтини Малицької» [50] дослідниця проаналізувала один із періодів життя К.Малицької – навчання у Львівській державній учительській семінарії. Окреслила основні етапи становлення й розвитку цього навчального закладу.

Дослідила вплив викладачів, освітнього середовища на становлення особистості К.Малицької та формування її поглядів та переконань.

У іншій публікації: «Педагогічно-просвітницька діяльність К.Малицької» [51] дослідниця зазначила, що педагогічно-просвітницьку діяльність К. Малицька проводила як у Галичині й на Буковині, так і в далекому Сибіру. Незважаючи на складні тогочасні умови, вчителька дбала про національне виховання своїх підопічних, поєднувала педагогічну працю з громадською, просвітницькою. Ці напрями її роботи потребують ретельнішого вивчення.

Цікавими є рефлексії А.Бойко щодо проблеми Відображення внутрішнього світу дитини у новелах Костянтини Малицької. [49]. Зокрема дослідниця наголошує, що К.Малицька вдало поєднувала викладацьку діяльність із поетичною та прозовою творчістю. Героями її творів були діти з яким щоденно стикалася на уроках, з якими спілкувалася, яким віддавала свої серце й душу. Автрока також приходить до висновку, що: «новели К. Малицької відзначаються розумінням дитячої душі, дитячих переживань... багатством і красою мови. Характерною тенденцією письменниці є намагання зрозуміти внутрішні причини вчинків персонажів, прагнення поглянути на світ їхніми очима» [49].

Т.Ткаченко спробувала проаналізувати педагогічні ідеї у прозі Костянтини Малицької. [99]. Дослідниця виокремила особливості ідіостилу письменниці. Зазначивши, що за жанром прозові тексти авторки є оповіданнями, в яких домінує морально-етична проблематика. На думку дослідниці, К.Малицька не коментує і не оцінює вчинки персонажів, а розкриває їхні характери у певному епізоді життя, коли від вибору звичайної людини залежить майбуття родини, нації, країни.

М.Кострова [68] наголосила на ролі Костянтини Малицької у видавничому русі Львова кінця XIX – початку XX ст., справедливо

зауваживши, що письменниця була зноюю постаттю у львівському літературному середовищі.

Дослідниця Г.Панкевич пробувала пролити світло взаємини Ольги Кобилянської і Константи́ни Малицької. [82] зауваживши, що обидві письменниці на початковому етапі викликали зацікавленість та їх поєднувала співпраця в жіночому русі Буковини, але після переїзду К.Малицької до Львова контакти між ними практично припинилися.

Певну вартість для даного дослідження мають узагальнюючі роботи які стосуються К.Малицької з нагоди ювілеїв, пам'ятних дат, розділи у тематичних монографіях тощо. [46; 95; 100; 44]. У них розкрито педагогічні ідеї, проаналізовано її твори, подана їх інтерпретація з погляду сучасних потреб українського суспільства та української освіти. Наголошено ролі К.Малицької у створенні національної школи. Обґрунтовано важливість творчого доробку К. Малицької, використання якого сприяє вдосконаленню педагогічного процесу, відповідає вимогам сьогодення.

Неможна оминати краєзнавчі матеріали, що сприяли популяризації діячки. З одного боку, тут не знаходимо якихось нових фактів із життя письменниці, в той же час, вони сприяють зацікавленню означеною проблемою нових читачів, з яких постають майбутні дослідники. Зокрема це статті С.Далавурака, [57; 56], В.Качкана, [64], В. Селезінки [96; 97].

У той час, коли в Радянській Україні постать К.Малицької замовчувалася, представники української діаспори вдали книгу присвячену К.Малицькій «Виховниця поколінь Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця / ред. І. Павликовська. Торонто, 1965. 126 с.» [4] у якій поряд з джерельним матеріалом, містяться перші спроби оцінки діяльності К.Малицької та спроба пошуку її місця в українському національному русі. Незважаючи на те, що вони традиційно, є некритичними та глорифікують досліджувану персону, їм все ж притаманне авторське

бачення розглядуваної проблеми, адже автори були особисто знайомі з К.Малицькою і, відповідно, зробили оригінальні висновки.

Зокрема це стосується публікації Л.Бурачинської [2], де вперше здійснена спроба системно розглянути діяльність письменниці та громадської діячки. Запропонована авторкою система періодизації є актуальною і досі. Нею послуговуються більшість дослідників К.Малицької.

Дослідниця І.Петрів [4], акцентувала увагу на педагогічній діяльності К.Малицької. При цьому зазначила, що «...вона [К.Малицька]переконала нас, ...що український народ потребує українських учителів. Працюючи по українських селах зможемо розбудити наші селянські маси та освідомити їх національно» [4, с. 41].

Діаспорна історіографія має певні напрацювання загального характеру, де в контексті розглядуваних авторами проблем згадується і К.Малицька. Зокрема це стосується робіт Т.Мацьківа [77] та Є.Пеленського [87].

Отже проаналізована історіографічна база є достатньою для дослідження порушеної проблеми та дає можливість автору зробити кваліфіковані висновки

Аналіз джерельної бази. Джерельною базою дослідження є насамперед спогади самої К.Малицької, спогади її сучасників, її епістолярна спадщина, публіцистичні праці, художня проза, а також матеріали тогочасної періодики, які стосуються тих-чи інших аспектів діяльності письменниці.

Спогади К.Малицької є одним із найінформативніших видів джерел даного дослідження. Незважаючи на те, що вони несуть певний суб'єктивізм, вони дозволяють зрозуміти місце і роль К.Малицької в українському національному русі крізь прихму її світобачення.

Свої роздуми К.Малицька почала публікувати у ще досить молодому віці. У 1903 р. у львівському часописі для дітей «Дзвінок» було вміщено її невелику розповідь про дитячі згадки «З діточих споминів» [12]. Вони

задумувалися авторкою для дитячого читання, і побудовані у формі цікава й пізнавальної розповіді. З цих спогадів ми дізнаємося, що першим і надзвичайно вагомим засобом формування особистості К.Малицької було сімейне оточення. Дитячі враження залишили глибокий слід у її серці й пам'яті.

Центральне місце посідає інформація про її знайомство з постаттю Т.Шевченка, його творчістю. А також культом Шевченка у її родині.

У 1938 році львівська газета «Діло» вмістила її публікацію «Доріжкою спогадів» [9], де були згадки про дитинство, навчання у львівській учительській семінарії, роздуми про часопис «Діло».

У цих спогадах К.Малицька з любов'ю описує своє дитинство, згадує людей, її оточували, місця, де минало дитинство. Згадує, як у селі в дідуся відкрила для себе загадковий світ друкованого слова.

Надзвичайно тепло відгукується К. Малицька про львівську газету «Діло» та її редакторів: В.Барвінського та І.Белея.

Період учительської праці на Буковині розкриває нам наступний фрагмент спогадів К.Малицької – «На фільмі споминів», опублікована в у 1934 році у «Ділі» [14]. Письмениця з особливим пієтетом згадує буковинців, з якими її звела доля і які допомагали їй у нелегкій освітянській праці: шкільного інспектора Ом.Поповича, І.Карбулицького, Ост.Поповича, Є.Ярошинську, С.Яричевського, О.Маковея, В.Сімовича, Я.Веселовського та ін. З теплотою згадує К.Малицька свою першу зустріч з О.Кобилянською.

Із спогадів дізнаємося, що праця К.Малицької на Буковині не обмежувалася суто освітньою діяльністю. Вона вела роботу в місцевій «райфайзенці», входила до редколегії газети «Промінь».

Цінним є цикл спогадів об'єднаних під назвою «На хвилях світової війни» [15]. Вони поділені на кілька розділів: «В тюрмі і в дорозі на заслання», «Перші враження в Азії», «Серед тайги», «Засланці та поселенці», «Перші звістки про революцію», «Невдалий поворот до Козачинська», «Освітня

праця в Красноярську», Омськ – Осередок. Поворот до дому» та «Різдво на далекому Сибірі».

Тут описано побут українців на далекій чужині та показано намагання буд-якою ціною зберегти свою ідентичність. Також показано її спробу розвивати культ Шевченка у далекому Сибірі.

Цінним є спогади її сучасників: Л.Бурачинської [2]. та І.Петрів [4]. Про них ми уже згадували при аналізі історіографії проблеми, але вони також мають і джерелознавчу цінність, адже обидві авторки були близько знайомі з К.Малицькою, і їхні оціночні судження базуються на особистому досвіді взаємин з нею.

Один із її сучасників В.Орлецький залишив спогади [35] про діяльність товариства «Січ» в Лужанах, де К.Малицька працювала учителем. Ці спогади відкривають ще одну сторінку біографії К.Малицької – взаємини з січовим рухом на Буковині.

Серед важливих джерел цього дослідження є публіцистичні праці К.Малицької, які дають уяву про її погляди на ту, чи іншу проблему, ромадянську позицію тощо. Зокрема «Із жіночої громади» [10], «Збори «Жіночої громади» і основаня її кружка у Чернівцях» [11], «Кілька думок про виклади і відчити для селян» [13], «Що наші діти читають» [36] та ін.

Аналізуючи їх приходимо до висновку, що, К.Малицька висувала практичні пропозиції щодо працяння діяльності жіночих товариств, наголошуючи насамперед на прозорості і зрозумілості дій керівних оорганів цих товариств.

Художня проза на суспільну тематику відноситься також до історичних джерел. Вони є продуктом своєї епохи, специфічним вираженням масової свідомості, а також засобоом впливу на суспільну свідомість. Великою вони відображають світогляд і громадянську позицію автора. Це повню мірою стосується художньої прози К.Малицької. Яка насамперед, порушує проблеми освіти, виховання як у школі, так і у позакільному середовищі.

Зокрема це: «Син дефравданта» [33], «Мати» [21], «Мужицька дитина» [23] та ін.

Також цінним джерелом є матеріали тогочасної періодики: *Буковина (Чернівці)* 1903 – 1914 [40]; *Діло (Львів)*. 1902 – 1914 [41]; *Народ (Львів)*. 1892 [42]; *Руслан (Львів)*. 1897 – 1902 [43]. На їхніх шпальтах у рубриках новин публікувалися репортажі з різноманітних заходів у яких брала участь К.Малицька. Цікаво, що вони мають, головним чином, інформаційний, хронікальний характер. Позбавлені авторської інтерпретації, яка притаманна тематичним публікаціям. Тому є джерелом епохи, яке дозволяє досліднику розглядати певне явище з позицій того часу.

Отже, використана у роботі історіографічна та джерельна база, є достатньо репрезентативною, що дозволяє розкрити порушену у проблему та зробити відповідні узагальнення і висновки.

РОЗДІЛ I. Становлення та формування світогляду Костянтини Малицької

1.1. Особливості суспільних і політичних процесів у Галичині й Буковині в період становлення і діяльності К.Малицької

Кінець XIX – початок XX ст. в історії Галичини й Буковини був періодом глибоких трансформаційних процесів та нових викликів, які торкнулися усіх верств суспільства, у результаті чого активізувався процес національного відродження й модерного націотворення.

Українське населення Австро-Угорщини пройшло тривалий непростий шлях до національного самоусвідомлення. Активізували ці процеси революційні події «весни народів». Передумовою цього стало утвердження австрійського конституціоналізму, який декларував однакові громадянські права та свободи усім народам, які населяли імперію.

За своєю чисельністю українці належали в Австрії до групи провідних народів. На початку XX ст. в Галичині, на Буковині українське населення представляло понад 40 % усіх жителів. На той час лише п'ять етнічних громад (німці, поляки, румуни, угорці та українці) визнавалися народами. Мови чотирьох із них (німців, поляків, румунів та українців) набули статусу офіційних у межах Галичини і Буковини. Решта вважалися складовими більших етносів: гуцули зараховувалися до українців, євреї (за мовною ознакою) – до німців, липовани (росіяни-старовіри) за релігійною ознакою – до рутенів. Цигани (роми) стояли осторонь етнічної класифікації (говорили переважно румунською мовою). Шваби були віднесені до німців, незважаючи на суттєві відмінності їхнього діалекту» [103, с. 40].

У 1867 р. Галичина отримала право автономії. Водночас Відень здійснив спробу отримати лояльність поляків, які відзначалися у краї найвищим рівнем політичної організації несли потенційну небезпеку сепаратизму. Для цього австрійський уряд пішов на цілий ряд вагомих поступок. У 1861 р. Краківський університет започаткував викладання

польською мовою, а з 1867 р. відкрилися польські кафедри у Львівському університеті, утворилася крайова шкільна рада, де переважали поляки. Польська мова, як одна із крайових мов стала переважаючою в місцевих органах влади, судочинстві та шкільництві.

Галицькі й буковинські українці в переважній своїй більшості були зайняті в аграрному секторі. Станом на 1900 р. трохи більше 93 % австрійських українців були зайняті в сільському господарстві та лісовій промисловості. У Галичині 94 % українського населення працювало у землеробстві і лише 1,4 % – у промисловості [94, с. 23]. Подібне становище спостерігалось й на Буковині, де великим землевласникам (переважно полякам, румунам та євреям) належало понад 300 тис. га землі та лісових угідь [69, с. 34].

Незначною була роль українців у промисловому виробництві. Для промисловості Галичини і Буковини характерною рисою була відсутність важкої індустрії, висока питома вага кустарної та напівкустарної промисловості, примітивне технічне обладнання. Із загального числа підприємств усієї Австрії на 1910/1911 р. в Чехії знаходилося 38,3 %, у Нижній Австрії – 22,4 %, Галичині – 6,6 %, Буковині – 0,7 %. 90 % галицького та буковинського експорту становили сировина і напівфабрикати, а промислова продукція – 3 % всієї експортної продукції. Водночас 72 % імпорту припадало на готові товари [69, с. 34].

За підрахунками дослідника О.Мазурка впродовж 1900 – 1910 рр. чисельність українців у містах Східної Галичини становила 26,4%, а Буковини 22,8 % [74, с. 176] від усього населення.

Українці також не займали ключових позицій у фінансово-банківській сфері, але поступово їх становище змінювалося. Яскравим показником активності слугувало збільшення українських фінансово-кредитних товариств та організацій. Станом на 1900 р. у Львові нараховувалося близько сорока українських фінансово-кредитних і господарських акціонерних

товариств, що об'єднувались у «Крайовий союз кредитовий», «Крайовий союз кооперативний». Найбільшими кредитними спілками були «Дністер», «Народна торгівля», «Сільський господар» тощо.

На Буковині набули широкого розповсюдження українські сільськогосподарські каси: «Руська каса» (1896 р.), «Селянська каса» (1903 р.), яку очолював лідер українського національного руху на Буковині, депутат австрійського парламенту проф. С.Смаль-Стоцький. Каса займалася кредитними операціями для дрібних власників – селян через розгалужену мережу малих сільськогосподарських кас-філіалів. На 1913 р. таких кас на Буковині було 149 і нараховували 18 тис. 786 членів [83, с. 41].

Починаючи з 80-х років XIX ст. активізувався процес розвитку економічних інституцій галицьких і буковинських українців. Це проявлялося насамперед у піднесенні матеріальної сторони життя українського населення й створенні матеріальної бази для розвитку культурно-освітньої та політичної сфер національного руху українців.

З огляду на брак фінансових ресурсів та потребу взаємної допомоги, найефективнішим напрямком економічної активізації виявився розвиток кооперативного руху. Перші кооперативи, в основному кредитні, засновувалися в маленьких містечках і селах. В подальшому розвиток кооперативного руху на західноукраїнських землях, зокрема в Галичині, продовжило товариство «Просвіта». Засновані за допомогою «Просвіти» кооперативні установи перетворилися на провідні українські економічні об'єднання. Зокрема, за сприяння «Просвіти» виникли страхове товариство «Дністер» та банк з такою ж назвою.

За підтримки товариства «Просвіта» було створено 540 крамниць і 257 кас взаємодопомоги. Товариство утримувало три школи – чоловічу й жіночу господарські і торговельну [66, с. 68].

З 1899 р., у сфері кооперативно-економічної діяльності провідну роль починає відігравати товариство «Сільський господар», яке стало одним з

найважливіших хліборобських організацій краю та відіграло дуже важливу роль в економічному піднесенні українського селянства.

За підрахунками дослідника О.Мушкевича, у Східній Галичині, – напередодні Першої світової війни діяло близько 7 тис. різних господарських організацій, здебільшого кооперативного типу, які об'єднували близько 500 тис. осіб [80, с. 258]. Тож цілком очевидним є те, що вони сприяли зміцненню національної свідомості українців, значно активізуючи процес національного відродження.

Незважаючи на те, що утворення кооперативних спілок розпочалося на Буковині дещо пізніше, ніж у Галичині та інших провінціях імперії, завдяки широкій пропаганді активістів, зокрема представників інтелігенції, цей процес відбувся досить швидко. Згідно з дослідженнями науковців Василя та Олега Ботушанських, станом на 1911 р. у краї нараховувалося понад 815 спілок [53, 193].

Напередодні Першої світової війни у Галичині й Буковині мережею сільської кооперації було охоплено майже всі українські громади і близько 2/3 селянських господарств. Незважаючи на певні труднощі, їхня діяльність загалом позитивно впливала на матеріальне життя українського населення. Разом з тим осередки сільської кооперації мали безпосередній вплив на окремі аспекти суспільного життя українців, а саме: сприяли підвищенню ощадливості, тверезості, почуття громадської свідомості, взаємодопомоги серед українського населення Галичини й Буковини.

Важливим етапом українського національного руху на західноукраїнських землях стало започаткування у 1880 р. однієї із активізації суспільства – народних віч.

Хоча віче – архаїчний інститут народовладдя, що сягає давньоруського часу, і починаючи з XIII ст. роль та значення віча у державному житті Русі підупали, а у часи монголо-татарської навали віче зовсім зникло як явище, проте в народній пам'яті воно залишалось протягом століть..

Перше віче галицьких українців відбулося у Львові 30 (18) листопада 1880 р. за ініціативи лідера народовського руху В.Барвінського. За широтою охоплення учасників, проблематикою віча поділялися на всенародні (крайові, окружні), місцеві (повітові, сільські), передвиборні, партійні та ін. Віча завершувалися ухваленням резолюцій, які доводилися до відома відповідних органів влади, лягали в основу статутів товариств, партійних програм тощо.

Організація народних віч (зборів), на яких порушувалися гострі проблеми українського громадського життя, стала найпоширенішою формою роботи галицьких радикалів. Перше таке віче відбулося 14 грудня 1890 р. у Львові, а вже в січні 1891 р. – у Коломиї. Згодом радикали почали скликати їх не тільки у повітових центрах, а й сільських громадах. Перше селянське віче відбулося 16 грудня 1891 р. у с. Карлові Снятинського повіту [70, с. 51]. На вічах обговорювалися питання політичного та господарського життя українського селянства і шляхи їх вирішення, завдяки чому селянство проявляло симпатію до радикального руху.

І.Франко, виступаючи на народному зібранні у Львові 12 листопада 1893 р., зауважив, що «...Віча, які тепер масово проводяться, є свого рода селянською гімназією. Там (на вічах) шліфується думка, на вічах складає народ свою програму, вирішує важливіші питання. Вічеві рішення є справді виразом волі і потреб всього народу. При помочі віч розвивається народна свідомість і це єдиний спосіб його організування» [48, с. 142]. Один із кореспондентів газети «Народ», характеризуючи сутність тогочасного вічового руху високо оцінював важливість проведення віч серед українських селян краю: «[...]Віча то сама найверхніща інстанція і найсвятіща річ для наших селян з усього, що є в нашій радикальній руху» [42,1892. Ч. 22–23. С. 242].

На вічах розглядали не тільки питання покращення соціального добробуту селян, а й звучали виступи щодо організації читалень, пропагували тверезість, закликали до створення позичкових кас і селянського

промислу, порушували питання викладання української мови у Львівському університеті й українських гімназіях, проблеми українського жіноцтва.

Організатори січового руху у Галичині й Буковині, про який мова йтиме далі, однією із форм комунікації також обрали віче, до якого вже була дещо призвичаєна громадськість. Незмінними учасниками січових віч у Галичині й на Буковині були активні діячі січового руху: К.Трильовський, С.Данилович, Л.Бачинський, Є.Пігуляк, Т.Галіп, Г.Гордий, О.Попович, М.Спинул, К.Малицька та ін.

90-ті роки ХІХ ст. стали знаковими у формуванні української партійно-політичної системи у Галичині й Буковині.

У цей період стала очевидною криза москвофільства, яка загострилася після судового процесу 1882 р. над провідними діячами москвофілів обвинуваченими у державній зраді.

Після цього для москвофільства настав час переосмислення попередніх дій, пошуку відповіді на нові виклики, і, звичайно, здійснювалися нові спроби знайти власне місце у зміненому політичному середовищі. Найбільша проблема, яка постала перед москвофільством, полягала у тому, що старе русофільство, як засіб опору колонізаційним процесам, цілком вичерпало власні можливості, залишивши за собою тільки шлейф негативу.

Трансформаційні процеси кінця ХІХ ст. звели нанівець головну парадигму москвофільства – орієнтацію на пізньосередньовічні традиції, замкнутість та консерватизм. У той час, як в умовах нових викликів потрібно було мати власний погляд на націю, національну ідею, національну державу. Як показав час, до таких викликів москвофільство виявилось абсолютно не готовим.

Для москвофільського руху важливим стало утворення у 1900 р. Русської народної партії (РНП). Невважаючи на старання організаторів, вона так і не змогла стати повноцінною конкурентною політичною партією на

зразок УНДП чи РУРП, залишаючись у подальшому наполовину політичним, наполовину громадським рухом.

Внутрішня боротьба і пошук москвофілами власного ідеалу, завершилася у 1909 р. формуванням двох світоглядно-ідеологічних течій, які надалі визначали сутність москвофільства.

Старше покоління москвофілів на чолі з М.Королем, яке дотримувалося концепції всеруськості і проголошувало лояльність до австрійської влади, отримало назву «старокурсники». Вони зберегли за собою газету «Галічанін» і тижневик «Русское слово».

Представники молодшого покоління на чолі з Д.Марковим та В.Дудикевичем проголосили орієнтацію на Росію, цілковито заперечуючи право українців на національний розвиток, почали видавати відверто проросійську газету «Прікапатская Русь» та тижневик «Голос Народа».

Як показав час, вище означені зміни так і не змогли кардинально оновити москвофільство, яке у численних безплідних дискусіях з представниками українського національного руху проявляло безпорадність і безперспективність.

Буковинські москвофіли, як і галицькі, також в значений період втратили колишні позиції в громадському та політичному житті краю. Хоча вони і пережили ті самі трансформаційні процеси, що й галицькі, їхній вплив на тогочасне суспільне життя виявився набагато слабшим ніж москвофілів сусідньої Галичини. Однією з причин цього стала непоступлива позиція представників українського табору в національному питанні. Як слушно підмітив дослідник О.Добржанський, в результаті на рубежі XIX – XX ст. буковинські москвофіли не мали своїх представників ні у Буковинському сеймі ні в австрійському парламенті [59, с. 232], але пори це, вони не були бездіяльними, а проводили доволі потужну деструктивну роботу.

Альтернативою москвофільству з 1860-х рр. став народовський рух, який базувався на ідеях національного відродження, започаткованих

«Руською Трійцею» та Кирило-Мефодіївським братством, а також формувався під впливом творчості Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова.

Народовці вважали, що русини – це такі ж українці, як і мешканці Наддніпрянщини, але відрізняються від росіян. Головним своїм завданням народовці вважали створення сучасної літературної мови на основі народної, а також відстоювали право галицьких і буковинських українців на самостійне громадсько-політичне життя.

Найдіяльнішими представниками народовського руху переважно були представники української інтелігенції – письменники, вчителі, лікарі, правники: В.Шашкевич, К.Климкович, Ф.Заревич, К.Горбаль, Д.Танячкевич, К.Устиянович, В.Барвінський, О.Барвінський, О.Огоновський, Ю.Романчук, А.Вахнянин. Згодом до них долучився і М.Грушевський, який прибув із Києва 1894 р.

Головними друкованими органами народовського руху були газети «Діло» і «Батьківщина», які друкувалися фонетичним правописом українською мовою, близькою до розмовної мови галичан, буковинців та наддніпрянських українців. Зазначені часописи ширили українську культуру, традиції, слугували трибуною для українських політиків, значною мірою сприяли консолідації української спільноти та ширенню національної свідомості.

Народовці Буковини йшли у фарватері своїх однодумців з Галичини. Основу їхньої електоральної бази становили українські вчителі та службовці. З 90-х років ХХ ст. буковинські народовці посилили агітаційну діяльність серед духовенства і селянства, що загалом дало добрі результати.

Визначними діячами буковинського народовства були О.Попович, Є.Пігуляк, І.Тимінський, С.Смаль-Стоцький, Ю.Федькович, С.Воробкевич. З 1885 р. буковинські народовці почали видавати першу українську політичну газету «Буковина», яка стала провідним інформаційним рупором українського табору.

Незважаючи на патріотизм і великий запал до просвітницької праці, народовська інтелігенція не могла остаточно здолати своїх головних опонентів москвофілів та польських шовіністів, тому час від часу окремі її представники йшли на компроміс у певних питаннях з опонентами, що викликало незгоду у молоді.

У середині 70-х рр. XIX ст. на політичну арену вийшли представники молодшого покоління, – послідовники ідей М. Драгоманова, які згодом себе назвали радикалами, тобто ґрунтовними захисниками інтересів селян і робітників. Активну роль у пропаганді радикальних ідей у Галичині відіграли І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, К. Трильовський. При допомозі наддніпрянських українців вони видавали часописи «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Народ», а також чимало української політичної літератури пристосованої до сприйняття селянством [71, с. 64]. Ідеї радикалів досить прихильно сприймалися селянством, яке поступово включалося до політичного життя.

Найвдалішим проектом радикалів виявся часопис «Народ», який мав велику популярність серед селянства і підготував ґрунт для створення політичної організації. В результаті 4 – 5 жовтня 1890 р. стараннями І. Франка, С. Даниловича, М. Павлика, Є. Левицького було створено Русько-українську радикальну партію, яка мала програму, статут і фіксоване членство [42, 1890. Ч. 20. С. 301–303]. Програма передбачала захист всіх працюючих, а соціальною базою проголосила селянство.

Майже одночасно з утворенням РУРП відбулася ще одна знакова подія, яка суттєво вплинула на суспільно-політичне життя Галичини й Буковини – проголошено «нову еру» у взаєминах між поляками та українцями. Згідно з цією угодою, польська більшість галицького сейму йшла українцям на певні поступки у освітніх, культурних та господарських питаннях: відкриття гімназії у м. Коломия, кафедри української історії у Львівському університеті, допущення вживання української мови в урядових установах,

виділення субсидій для українських культурно-просвітніх організацій, запровадження в українських школах фонетичного правопису, створення українського фінансового товариства «Дністер» [102, с. 99]. Взамін на це народовці зобов'язувалися розірвати у сеймі і парламенті союз із москвофілами, не порушувати соціально-економічні питання у сеймі та не проводити опозиційної політики тощо.

Політика «нової ери» зазнала значної критики з боку практично усієї української громади. Насамперед нею найбільш незадоволеними виявилися москвофіли. Вони звинуватили народовців у розв'язанні братньої боротьби в досі одностайному «общеруському» таборі.

З різкою критикою «нової ери» виступила Русько-українська радикальна партія, яка засудила її як угоду українців з їхніми класовими ворогами – польськими поміщиками й австрійською буржуазною бюрократією, і загалом характеризувала як зраду українських інтересів.

Не було єдності у ставленні до «нової ери» й у середовищі народовського табору, в результаті чого, у 1894 р. невдоволена їх частина на чолі з Ю.Романчуком перейшла до опозиції.

Незважаючи на переважно негативне сприйняття «нової ери» сучасниками, її наслідки виявилися доволі позитивними. Невдоволення політикою «нової ери» також сприяло політичному структуруванню суспільства.

90-ті роки ХІХ ст. виявилися досить напруженими для РУРП. Швидкі соціально-економічні зміни, еволюція світогляду та активізація народних мас зумовили перегрупування сил в українському політичному таборі. Каталізатором цих процесів стала поява книги одного з представників молодого покоління галицьких радикалів Ю.Бачинського «Україна irredenta» [1], у якій автор вперше висунув ідею самостійності України як умови повноцінного задоволення економічних, національно-культурних і політичних потреб українців.

Його цілком підтримав І.Франко, який у однойменній рецензії [101] допустив у майбутньому можливість створення самостійної української держави.

Перехід І.Франка та деяких інших членів Радикальної партії на національно-державницькі позиції призвела до дискусій як всередині партії, так і у суспільстві загалом. У підсумку, на IV з'їзді РУРП 29 грудня 1895 р. [71, с. 90], було внесеною зміни до статуту, які проголошували самостійну Україну як стратегічну мету партії.

Нові політичні віяння викликали перерозподіл сил насамперед у середовищі галицьких радикалів. В РУРП постали три окремі групи: радикальна, на чолі з М.Павликом, К.Трильовським та Л.Бачинським, соціал-демократична, з М.Ганкевичем та Р.Яросевичем і національно-демократична лідерами, якої були В.Охримович, Є.Левицький, В.Будзиновський.

Результатом відцентрових тенденцій стало утворення 17 вересня 1899 р. Української соціал-демократичної партії Галичини [61], яка себе позиціонувала як складова австрійської соціал-демократії. Партія проголосила себе захисником економічних і соціальних інтересів українського населення, а також курс на створення української державності. Через незначну кількість українського робітництва та популярність польської соціал-демократії зазначена партія займала дуже вузьку нішу в суспільстві, і була маловпливовою.

Соціал-демократичні ідеї також поширилися й на Буковину. Буковинська соціал-демократична партія (об'єднана) утворена у 1896 р. складалася з різноманітних секцій, у т. ч. й української. Тільки з приходом у 1908 р. до керівництва українською секцією О.Безпалка [59, с. 320], яка згодом уконституювалася в самостійну партію, діяльність партії дещо активізувалася.

26 грудня того ж року з ініціативи М.Грушевського, І.Франка, К.Левицького, В.Будзиновського та інших була заснована Національно-

демократична партія [71, с. 95], до якої приєдналася переважна більшість народовського табору. Головною програмовою засадою партія проголосила культурну і політичну самостійність українського народу, а найближчим завданням проголосила боротьбу за виділення Східної Галичини й Північної Буковини в українську національну автономію в межах Австро-Угорщини.

Нова політична партія об'єднала значну частину української інтелігенції мала вагомий вплив серед селянства. Вже невдовзі НДП посіла провідне місце в політичному таборі галицьких і буковинських українців. Її друкований орган газета «Діло» стала найтиражованішим тогочасним українським виданням.

Дещо складнішими виявилися трансформаційні процеси у народовському таборі Буковини. На відміну від сусідньої Галичини, прихильники народовців не мали більшості, яка б перебувала у єдності. Тільки завдяки авторитету і старанням лідерів місцевого народовства С.Смаль-Стоцького, Є.Пігуляка та М.Василька вдалося не допустити розколу.

Буковинські народовці у 1905 р. уконституювалися в політичну організацію «Національна рада русинів на Буковині» Хоч на початковому етапі вона і розгорнула бурхливу діяльність, але через відсутність продуманої стратегії почала втрачати позиції. В результаті на її основі виникла Українська радикальна партія Буковини лідером якої став Т.Галіпчв [59, с. 301]. Буковинські радикали не стали найчисельнішою політичною партією Буковини, але впевнено займали власну нішу у суспільному та політичному житті краю, їхня діяльність завжди корелювалася з політикою галицьких радикалів.

Переважна більшість народовського крила об'єдналася в Українській поступовій партії, яка у 1908 р., а у 1910 р. влилася до громадсько-політичної організації «Руська рада».

Пошук окремими групами буковинських народців найоптимальнішого варіанту власного політичного об'єднання тривав і подальшому. В результаті цього в 1913 р. постало дві політичних партії. Українська народна партія, яка перебувала під ідейним впливом С.Смаль-Стоцького та Національно-демократична партія, ідеологію якої визначав впливовий політик М.Василько. Зазначимо, що обидві партії не внесли конструктиву в політичне життя, а відразу вступили на шлях взаємопоборювання.

Як справедливо зауважив дослідник О.Добржанський, ця боротьба зумовлювалася насамперед особистими амбіціями та боротьбою лідерів цих партій і не мала ідейного підґрунтя [59, с. 301].

Після того, як в основному сформувалася українська партійно-політична система в Галичині й Буковині, помітно активізувалося суспільно-політичне життя краю. Це проявилось насамперед в активізації польсько-українського протистояння, що вилилося у тривалу боротьбу за український університет у Львові.

Активізацію українського національного руху польські кола сприйняли як спробу українців зазіхнути на їхнє «виключне» право гегемонії в Галичині, і відповідно, використовуючи своє переважаюче становище у владних структурах та громадських і культурно-освітніх організаціях, почали активну полонізацію. Відповідно, це в першу чергу торкнулося Львівського університету, який за статутом був утраквістичним. Хоч там переважаючою мовою вже віддавна була польська, але існувало кілька українознавчих предметів, які викладалися українською мовою, а також існувала хоч порівняно нечисленна доволі згуртована українська студентська громада.

Українська політична еліта, відчуваючи загрозу повної полонізації навчального закладу, висунула вимогу перед крайовою владою і адміністрацію університету або відновлення статусу двомовності Львівського університету на засадах справедливості, або дозволі українцям

заснувати власний університет. Оскільки ці вимоги ніхто не збирався задовольняти, українська сторона розпочала протестні акції, рушійною силою яких стало українське студентство.

Наслідком цих подій стало виключення з університету лідерів протестного руху, що, в свою чергу, спровокувало сецесію (вихід) 440 студентів українців, які навчалися у Львівському університеті [65, с. 51], і в подальшому продовжили навчання в університетах Відня, Праги та Граца.

Незважаючи на великий суспільний резонанс, проблема українського університету все ж не вирішилася і в подальшому поставала на порядку денному.

У січні 1907 р. студенти влаштували одну з найбільших акцій протесту проти сваволі університетських властей, внаслідок якої поліція арештувала 99 студентів, серед яких були М.Січинський, В.Левицький, І.Крип'якевич, П.Карманський та багато інших. Проти них порушили кримінальне провадження, яке увійшло в історію, як «Справа 100». Але в результаті професійних дій українських адвокатів К.Левицького, М.Шухевича і В.Старосольського до суду справа не дійшла – 27 лютого 1907 р. студентів звільнили.

Оскільки «винуватців» не покарали, шовіністично налаштовані представники польської національності організували «боївки», які часто нападали на студентів-українців. Це викликало реакцію серед українського студентства й 1 липня 1910 р. дійшло до збройної сутички, в якій загинув студент Адам Коцко [75], а також було багато поранених з обох боків. Усе це завершилося новою карною справою, в результаті якої було покарано 101 студента, але згодом рішенням цісаря 91 з них помилували.

У подальшому справа українського університету у Львові не переставала бути актуальною. Після численних перемовин цісар остаточно погодився, щоб для українців було відкрито окремий університет не пізніше як до 1916 р., але цьому завадила Перша світова війна.

Наприкінці XIX ст. завданням номер один для українських політичних сил Галичини й Буковини стало реформування виборчої системи. Незважаючи на те, що статті 94 – 97 Конституції Австрії 1867 р. [88] гарантували громадянам досить широкі виборчі права, проте рядом підзаконних актів вони суттєво обмежувалися. Тому на початку XX ст. у Галичині й Буковині, як і в інших краях Австро-Угорщини, розпочався широкий рух народних мас за реформу виборчої системи, яка полягала б у прямому, безпосередньому голосуванні кожного виборця за конкретного кандидата, і усуненні перешкод, котрі б заважали його волевиявленню.

На думку українського політичного проводу, відміна куріальної системи мала забезпечити перевагу українського представництва в австрійському парламенті над поляками, що полегшало б захист українських національних інтересів.

Боротьба за загальне виборче право у різних землях Австро-Угорщини стартувала в грудні 1905 р. – січні 1906 р. і тривала аж до весни 1907 р., коли закінчились перші загальні вибори. Зокрема в цей час у східних повітах Галичини і у північних повітах Буковини, де переважало українське населення, щомісяця проходило понад пів тисячі великих політичних віч. У підсумку, 27 січня 1907 р. австрійський парламент прийняв закон про загальне виборче право при виборах до парламенту.

Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права, що відбулися у травні 1907 р., дали галицьким українцям 27 депутатських мандатів [47, с. 12], а буковинським – 5 [60, с. 305].

Українське представництво у парламенті утворило Русько-український клуб. Новоутворена структура нараховувала 30 депутатів (25 від Галичини та 5 – із Буковини), які досить активно захищали українські інтереси у вищому законодавчому органі держави.

Під час наступних виборів до парламенту, які відбулися також на основі загального виборчого права 19 червня 1911 р. українці Галичини

виборили 26 місць [47, с. 14], буковинські українці – 5 [60, с. 306], що теж можна вважати успіхом. Зазначимо, парламент цієї каденції діяв аж до розпаду Австро-Угорщини.

XIX – початок XX століття загалом, зокрема в Галичині й Буковині, пройшли під гаслом емансипаційних процесів, як і багатьох суспільних сфер. Чи не найважливішою варто вважати політичну емансипацію, яку характеризували такі чинники, як вільний доступ до загальної освіти, загальний військовий обов'язок і загальне голосування.

Наступною за значенням була національна емансипація, яка характеризувалася відродженням національностей, боротьбою за їх рівноправність, відродженням національного самопочуття і самопізнання, а також остаточним відкиданням старих дефініцій «державної» чи «недержавної» нації.

І звичайно, чи не найважливішим досягненням емансипаційних процесів XIX ст. стала емансипація людської особистості. Хоча ці процеси відбувалися складно й суперечливо, але їх результатом стала нівеляція колишніх середньовічних титулів, звань та привілеїв, що автоматично забезпечували преваги в суспільстві. Натомість, стала можливою поява нової суспільної генерації – підприємців, чиновників, фінансистів, правників, педагогів, літераторів тощо, які походили із соціальних низів, але скористалися особистими здібностями, а також можливостями, які спричинили тогочасні суспільні трансформації.

Найяскравішою сторінкою особистісних емансипаційних процесів стала жіноча емансипація, започаткована письменницею Н.Кобринською. Варто зазначити, що український жіночий рух значною мірою розвивався під впливом загальноєвропейського, але тут були певні особливості. У європейських державах на порядку денному стояло питання розширення прав жінок і залучення їх до активного суспільно-політичного життя. У той же час, через важкі матеріально-побутові умови рівень освіченості

українських жінок Галичини й Буковини був надзвичайно низьким. Тому представникам інтелігенції доводилося вести просвітницьку роботу стосовно долавання стереотипів щодо необхідності залучення жінки до суспільного життя.

Успішні практичні кроки у цьому напрямку вдалося здійснити Н.Кобринській після заснування у Станіславові у 1884 р. «Товариства руських женщин» [81], метою якого було залучення інтелігентних жінок до літератури та популяризація нових суспільних ідей.

Проте найважливішою справою всього життя Н.Кобринської була підготовка видання українського жіночого альманаху «Перший вінок» (1887) [38], який вийшов у світ коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. Альманах став символом духовної єдності Галицької і Наддніпрянської України. У ньому вперше порушено жіноче питання, як проблему становища жінки в суспільстві, а також питання жіночих організацій, і дитячих закладів (захоронок), які б вивільняли час для жінок-трудівниць. Певна увага приділялася і міжнародному жіночому руху. Поява альманаху засвідчила, що література перестала бути монополією чоловіків.

З ініціативи Н.Кобринської у Галичині й Буковині створився цілий ряд жіночих організацій: «Клуб русинок» (1893 р.) Львів, «Жіночий кружок» (1893 р.) Коломия, «Жіночий кружок» (1896 р.) Тернопіль, «Жіноча громада» (1898 р.) Буковина, «Кружок українських дівчат» (Львів) тощо.

Окрім Н.Кобринської, до жіночого руху активно долучилися Д.Шухевич, С.Левицька, К.Малицька, О.Кобилянська, Є.Ярошинська, С.Окуневська-Морачевська.

Результати жіночого емансипаційного руху не заставили себе чекати. Для української спільноти Галичини й Буковини початку ХХ ст. участь жінок у різноманітних напрямках суспільно-політичного життя ставала звичним явищем.

Важливою складовою частиною українського національного руху на західноукраїнських землях стала діяльність товариства «Просвіта». Успіх «Просвіти» зумовлювався насамперед впровадженням у практику традиції «Руської Трійці», «Весни народів» 1848 р., і, відповідно, «Галицько-Руської Матиці». Окрім цього, неабияку роль відіграли контакти 60 – 70-х років ХІХ ст. наддніпрянських громадівців з галичанами, знайомство галичан з творчістю Т.Шевченка, яке також припадає на цей період.

Як слушно зауважив дослідник Ф.Погребенник, треба віддати належне організаторам «Просвіти», котрі замість вузькокорпоративних гуртків та малоініціативних товариств створили культурно-освітнє товариство, що охопило весь край та почало впливати на всі сфери громадського життя [90, с. 29].

Успіху «Просвіти» сприяло й те, що у різні часи її очолювали непересічні діячі українського національного руху, які, окрім особистих організаторських та лідерських якостей, мали значний авторитет у суспільстві. Це насамперед письменник і композитор А.Вахнянин, Ю.Лаврівський, О.Огоновський, Ю.Романчук, Є.Олесницький. У роботі «Просвіти» брали участь десятки відомих письменників, публіцистів та інших культурних діячів, що надавало йому популярності і дозволило охопити своєю діяльністю найширші верстви українського населення краю. Згідно з свідченнями сучасників, серед галицьких українців не було ні одного селянина, який би не знав, що таке «Просвіта», а між письменними українцями не було таких, які б не читали видань товариства. Підтвердженням вагомих досягнень просвіти є статистичні дані про те, що станом на 1914 рік Просвіта мала «[...]77 філій, 2944 сільські читальні, 2364 бібліотеки, понад 36 тис. членів у складі його львівської філії й близько 200 тис. у сільських читальнях» [79, с.13].

На Буковині – аналогічну функцію виконувало товариство «Руська Бесіда», яке вело свій відлік з 1869 р. Після переходу «Руської Бесіди» під

вплив народовців, робота товариства значно активізувалася. У 1885 р. започатковано видання головної української політичної газети «Буковина». По селах набув розмаху рух щодо організації читалень за прикладом галицької «Просвіти». Починаючи з 90-х рр. ХІХ ст. читальняний рух під егідою «Руської Бесіди» став справді масовим.

Як стверджує дослідник О.Добржанський, напередодні Першої світової війни «Руська Бесіда» переживала справжній розквіт. На кінець 1912 р. Товариство налічувало 908 дійсних членів, з них найбільше у Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському повітах і м. Чернівцях. Товариство мало дев'ять філій і близько 150 читалень [58.ю с. 508].

До розвитку товариства спрчинилися такі визначні діячі українського національного руху Буковини: С.Воробкевич, Ю.Федькович, О.Попович, Є.Пігуляк, С.Смаль-Стоцький.

Важливе місце в українському національному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. займало «Наукове товариство імені Т.Шевченка», початки якого сягають 1873 р. Товариство здійснювало науково-дослідницьку, організаційну, культурну діяльність, виконуючи роль української науково-дослідницької інституції в умовах бездержавності.

Подібні організації на той час вже мали більшість європейських народів, особливо тих, що ступили на шлях національного державотворення. Поляки створили «Товариство друзів наук», серби – «Наукове дружество» тощо.

Слід зауважити, що «Наукове товариство імені Т.Шевченка» стало одним із перших успішних спільних проєктів галицьких й наддніпрянських українців. У розглядуваний період НТШ очолювали О.Барвінський (1893 – 1896 рр.), М.Грушевський (1897 – 1913 рр.) та С.Томашівський (1913 – 1918 рр.). НТШ за своїм устроєм та характером діяльності відповідало тодішнім європейським науковим установам. Товариство складалося із трьох секцій: історично-філософичної, філологічної і математчно-природописно-лікарської.

Існував інститут звичайних, дійсних та почесних членів. Ваги товариству надавала наявність у його складі іноземних вчених. Серед найвідоміших слід назвати словацького славіста Вратослава Ягича, російського історика літератури Олександра Пипіна, німецького геолога Альберта Пенка та ін. [72, с. 22]. У НТШ в усій повноті розкрили свій талант М.Грушевський та І.Франко. Видання товариства стали місцем апробації творчого, наукового доробку цілої плеяди українських літераторів, істориків, представників природничих і точних наук.

Важливою складовою українського національного руху Галичини й Буковини була його економічна складова. Сукупність соціальних та економічних чинників зумовили масову еміграцію галицького і буковинського селянства, яка набула доволі значних масштабів. Зокрема утвердження капіталістичних відносин супроводжувалося малоземеллям або й повним обезземелюванням селянства, внаслідок чого майже 70% працездатного населення (передусім на селі) не мало змоги віднайти застосування своїм робочим рукам.

З кінця XIX ст. серед еміграційних напрямків постійно зростаючою інтенсивністю виділяється еміграція в Канаду. Її започаткували емігранти з села Небилова Калуського повіту В.Єлиняк та І.Пилипів, які 7 вересня 1891 р. прибули у Монреаль [76, с. 25].

У 1897 р. переселенням до Канади були охоплені Станіславський, Коломийський, Бучацький, Борщівський, Заліщицький, Терехівський, Скалатський повіти у Східній Галичині. Кіцманський, Заставнівський, Чернівецький, Вижницький – на Північній Буковині, Його розмах засвідчує хоча б те, що тільки з Кіцманського повіту в цьому році емігрувало 1047 осіб, а з Борщівського – 1084. За повідомленнями К.Геника, який працював еміграційним службовцем у Вінніпегу, впродовж 1897 р. до Канади прибуло близько 6 тис. українських селян. З цього часу еміграція в канадському напрямку постійно зростала і в 1903 р. досягла рекордного показника – 11900

осіб. Такий розвиток подій завдав окремим східногалицьким регіонам серйозних втрат у населенні віком до 45 років, стверджує дослідник С. Качараба [63, с.116].

У цілому, наприкінці XIX – на початку XX ст. зі Східної Галичини і Північної Буковини в Канаду емігрувало близько 150 тис. українців.

Другим важливим напрямком за кількістю емігрантів із східно галицьких та північно буковинських повітів у вказаний період були Сполучені Штати Америки.

Ще одним важливим заокеанським напрямком еміграційного руху були країни Латинської Америки. Зокрема Бразилія і Аргентина. До 1890 р. еміграція в цьому напрямку носила спорадичний характер. Але з 1891 р. еміграційний рух до Бразилії почав набирати масового характеру і охопив Бережанщину, Тернопільщину, Перемишлянщину, Бібреччину. Така ситуація тривала до 1894 р. У цьому році в названих повітах переселення у Бразилію стало набирати гарячкового характеру. Воно охопило й такі повіти, звідки селяни в цьому напрямку раніше не емігрували: Жидачівський, Станіславський, Рава-Руський, Снятинський. Загалом, цього року еміграцією в Бразилію було охоплено 19 повітів Східної Галичини [43, 1897. 27 вересня. с. 3.].

У 1897 р. розпочалася українська еміграція в Аргентину. У 1901 – 1903 рр. еміграція в цьому напрямку охопила Тлумацький і Станіславський повіти, а на Північній Буковині – Кіцманський повіт [43. 1902. 12 квітня, с. 3].

За соціальним статусом більшість емігрантів у країни Латинської Америки належала до найбільш вразливих верств селянства Східної Галичини.

У розглядуваний період емігрувало майже 600 тис. людей, а це більше 9 % всього українського населення Східної Галичини і Північної Буковини. Найбільшу частину емігрантів становили заробітчани, халупники з сім'ями, а також двірська челядь і власники дрібних рільничих господарств. Дуже рідко емігрували власники більших господарств або ремісники, які жили в селах.

Отже, характерною рисою національно-культурного життя Галичини й Буковини кінця XIX – початку XX ст. є згуртування громадських культурно-просвітницьких та громадсько-політичних сил, спільного вироблення національної ідеї як світоглядного стрижня політичної самосвідомості. З огляду на дію європейських політико-правових норм, між етнічними групами сформувалися в основному толерантні відносини, що ґрунтувалися на публічності, політичному дискурсі. В окремих випадках між українцями і поляками, а також українцями й проросійськими політичними силами та окремими діячами мали місце протистояння і навіть випадки відкритої конфронтації.

Українська національно-патріотична еліта розгорнула широку мережу просвітницьких організацій для систематичної роботи з формування української політичної свідомості.

Боротьба за національне визволення набувала масовості та морального авторитету і формувала в широких соціальних верствах світоглядну орієнтацію до незалежного політичного статусу українського народу.

1.2. Родинне середовище та дитячі роки К.Малицької

Постать Константини Малицької вражає могутністю та яскравістю, але до сих пір не є загальновідомою, оскільки її активна діяльність припала на історичні події першої половини XX століття, які лягли в основу майбутньої незалежності України. Константина (Костянтина) Малицька була письменницею, педагогинею, просвітницею, редакторкою та журналісткою, літературознавицею та громадською діячкою.

Її особистісне формування та загалом активний період життя припадають на XIX – початок XX ст. Який характеризувався продовженням модернізаційних процесів у Галичині й Буковині, які були започатковані в Західній Європі наприкінці XVIII ст. Європейська модернізація була доволі складним і суперечливим процесом соціально-економічних, культурних,

політичних перетворень на шляху розвитку від традиції до осучаснення. Цей процес був комплексним і пронизував усі сторони життя суспільства, формував зміну престижу різних соціальних верств, сприяв саморозвитку особистості.

Зупинимось на окремих складових модернізаційних процесів в регіоні. Зокрема, це насамперед: економічна модернізація; модернізація в галузі освіти та культури; політична модернізація; суспільна модернізація тощо.

В результаті, поряд з соціально-економічними та політичними змінами, одною із складових модернізаційних процесів стала поява нації, національної ідентичності та індивідуума. Нація, що формувалася, стимулювала появу індивідуумів, прискорюючи процес руйнації традиційних суспільств через освітню, культурну металъну уніфікацію. Як стверджує Е.Геллнер: «...Повсюдний наступ сучасності залежав від руйнації множинності слабко пов'язаних локальних структур і їх заміщення культурою, заснованої на мобільності, анонімності, освіченості, індивідуалізованості» [104, s. 86].

Особливо помітними ці зміни стали після реформ Йосифа II і Марії Терезії, коли вперше не надавалася перевага народностям одна над одною, усі релігійні конфесії стали рівноправні.

У руслі вищезазначеного констатуємо, що у другій половині XIX століття у Галичині й Буковині відбувалися емансипаційні процеси, які вплинули на суспільне життя регіону. Вони полягали насамперед у боротьбі за визнання та реалізацію рівних прав і можливостей для певних соціальних груп, зокрема жінок та національних меншин.

Одним із характерних проявів емансипаційних процесів у цей період став відхід від патріархальних традицій. Важливість і необхідність цього процесу полягала насамперед у тому, що патріархальні традиції включали суворі гендерні ролі, де чоловік вважався головою родини, а жінка виконувала роль домогосподарки та матері. Однак, емансипаційні процеси

приводили до змін у соціальному та сімейному житті, а також у ролях і статусах чоловіків та жінок.

Так, доступ жінок до освіти, дозволив їм отримувати кваліфікацію, яка раніше була недоступною. Жінки почали брати активну участь у громадському та політичному житті.

В таких суспільних реаліях прийшла у світ Костянтина Малицька. Вона народилася 30 травня 1872 року в селі Кропивник (тепер Калуського району Івано-Франківської області) у родині греко-католицького священника Івана Малицького (1842–1875), чий батько також був священником.

Мати К. Малицької, Олена Гетьманчук (Малицька), також походила зі священничого роду і відзначалася освіченістю та громадською активністю. Вона брала участь у створенні «Товариства руських жінок», що було засноване в грудні 1884 року в Станіславі за ініціативою Наталії Кобринської [2, с. 7].

Рідний брат бабусі Константини Малицької – Олени Петрушевич (Гетьманчук) був відомий український вчений-історик, етнограф, церковний і політичний діяч, посол до Галицького сейму та Австрійського парламенту, о. Антоній Петрушевич.

Таким чином, Костянтина Малицька була представником третього покоління галицької української освіченої верстви, а також представницею роду Греко-католицького духовенства з глибоким корінням і усталеною традицією служіння власному народу.

Вона виховувалася у традиційній сім'ї греко-католицького священника у Галичині. Деталей про матеріальні статки батьків не маємо, але можемо стверджувати, що це була родина і з середнім рівнем достатку, як на той час.

Тому, дівчинка в ранньому дитинстві, не зазнавала якихось матеріальних нестатків, але при цьому змалку привчалася до праці.

Відомо, що на Костянтину мала дуже великий мати. Дитячі роки пройшли в атмосфері прадавніх традицій і звичаїв Галичини, тоді ж пізнала

таємничий світ народних пісень, казок, легенд, переказів, познайомилася з селянським побутом.

Із розповіді самої письменниці, яка була вміщена 1903 році у львівському часописі для дітей «Дзвінок» під назвою «З діточих поминів» [12], дізнаємося, що першим і надзвичайно вагомим засобом формування особистості К.Малицької було сімейне оточення. Саме дитячі враження залишили глибокий слід у її серці й пам'яті. Так, ще малою вона вперше почула про Т.Шевченка. У її дідуся – греко католицького священника мешкало разом із братами ще двоє старших хлопців гімназистів. У неділі й свята сходилися до них друзі, вони разом вчилися, розмовляли, співали. Проте свій гурток тримали в таємниці.

Звичайно, малій дівчинці надзвичайно кортіло дізнатися, чим же займаються її дорослі брати-гімназисти. Це вдалося якось наприкінці березня, (точно рік невідомий) мала Костянтина побачила світло, що пробивалося із стодоли на їхньому подвір'ї, і, звичайно, їй цікаво було заглянути, що ж там відбувається. Зазираючи крізь віконце, дівчинка побачила, як брати та їхні товариші декламували Шевченкові вірші, вкінці співали український гімн. У невеличкій стодолі панував урочистий і піднесений дух, всі присутні були надзвичайно поважні й зосереджені.

Як згадувала письменниця, з побаченого й почутого вона зрозуміла, що: «...на образі представлений Шевченко, український поет, що малював і писав вірші, що відтак мучився у неволі і похований на високій горі над Дніпром» [12, с. 81]. Там же дівчинка вперше виконала з присутніми пісню «Ще не вмерла Україна». А опісля її «...головка чимало натрудилася, заки передумала все, що тієї днини пережила і переслухала» [12, с. 84]. Так народилася маленька свідомо українка, яка ідеї Шевченка пронесла через усе життя.

Дуже важливу роль у інтелектуальному розвитку Константини відіграла бібліотека рідного брата її бабусі – відомого галицького вченого і

просвітника о. А.Петрушевича, оскільки одним із його захоплень було збирання книг і стародруків.

Принагідно зазначимо, що о. Антоній Петрушевич – активний учасник подій 1848 р., брав участь у суспільно-політичному житті Галичини. Один із засновників Галицько-руської Матиці і Головної Руської Ради. Вболівав і домагався того, щоб у Львівському університеті була заснована кафедра української словесності. Був послом до Галицького крайового Сейму і Австрійського парламенту.

Активний діяч «Народного Дому» у Львові, зокрема його бібліотеки. Залишив багато власних дописів до зібрань цієї книгозбірні. Займався колекціонерською діяльністю. Колекція документів до історії Галичини, яку він зібрав, дозволила на базі бібліотеки «Народного Дому» відкрити музей, який став першим музеєм у Львові.

Сферою його зацікавлень була і мовознавча ділянка. Цікавився походженням і створенням «глаголиці».

Для світогляду А.Петрушевича характерні вірнопідданість Австро-Угорській монархії, антипольськість, глибока релігійність, любов до рідного краю. Залишався одним із нечисленних представників генерації галицьких діячів серед. ХІХ ст., які на початку ХХ ст. стояли на позиціях старорусинства. Сфера наук. зацікавлень – вивчення середньовічної історії, церковне життя Галичини, Волині та Буковини. Проводив археологічні дослідження, виступав співорганізатором археологічних виставок у Львові, Коломиї, Тернополі, засновник б-ки і музею при т-ві «Народний дім» у Львові.

Згідно свідчень сучасників, усі свої посольські дієти отець Антін витрачав на передплату наукових журналів, книжок та інших старожитностей і в той спосіб придбав знамениту колекцію, у тому чимало раритетних видань.

У результаті, він зібрав бібліотеку з книг та періодичних видань ХІХ–початку ХХ ст. загальною кількістю понад 22 тис. екземплярів. Яка тепер зберігається окремою колекцією у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Це, перш за все, видання, присвячені проблемам слов'янського мовознавства та літературознавства, історії, археології, етнографії, географії українською, російською, польською, німецькому, чеською, сербською, хорватською, болгарською мовами. Цінною є колекція рукописів та документів, яка налічує приблизно 400 кириличних рукописних книг ХІІІ – ХІХ ст.

Батька Костянтина втратила рано, і її освітою займалася мати, яка переїхала до Станіслава (тепер Івано-Франківськ).

Майбутня письменниця навчалася у початковій школі Станіслава. Традиційно перші кроки у здобутті знань майбутні здійснювалися в державних початкових школах, або у приватних навчальних закладах, чи вдома з допомогою батьків і домашніх учителів. Вирішальним тут ставав матеріальний фактор. Домашня освіта була найбільш витратною, а оскільки лише незначна частина народних вчителів походила з заможних родин, то такі випадки були поодинокими. Вибір на користь домашнього навчання часто був обумовлений бажанням відгородити дітей від середовища, яке могло нести негативний вплив. Але у випадку з К.Малицькою, у зв'язку із скрутними матеріальним становищем родини, особливого вибору не було. Тому її відразу віддали до народної початкової школи Станіслава. Як правило, програма такої школи включала письмо, читання, ази арифметики, але не давала права вступу до середніх навчальних закладів.

Документи про навчання К.Малицької у початковій школі не збереглися. Але виходячи з того, що загалом в історичних дослідженнях є певна інформація про такий вид навчальних закладів. Навчання у початковій школі окрім вище зазначених елементарних знань, давало учням перший

досвід спілкування з однолітками, пошук свого місця в колективі тощо. В той час дитина перебувала, як правило, ще у батьківській домівці, де почувалася у безпеці. Також паралельно закладався міцнішало усвідомлення своєї національної приналежності, витоків свого роду, усвідомлювалася власна українська ідентичність.

На відміну від сільської місцевості, у той період у містах існували ще виділові семирічні школи, які перебували на балансі крайового шкільного віділу (за теперішніми мірками – обласного управління освіти) та мали краще і стабільніше фінансування, були забезпечені кваліфікованішими педагогічними кадрами. І, відповідно, вони надавали якісніші освітні послуги. Закінчення 4-го класу початкової школи міського типу давало змогу продовжувати навчання в середній школі.

У Станіславській виділовій школі К.Малицька потрапила у трохи інше середовище. Тут, окрім українців, навчалися ще й поляки та євреї. Тому тут вперше майбутня письменниця отримала досвід міжнаціональних взаємин в умовах тодішньої Галичини, здружилася з товаришами з навколишніх сіл, що були тоді у міській школі.

Паралельно з навчанням у К.Малицької відбувалося і національне становлення. В результаті, на час закінчення школи вона уже був свідомим українським підлітком.

Ця школа підготувала юну К.Малицьку до вступу в Станіславську державну гімназію, яку вона успішно закінчила в 1889 році.

1.3. Вплив Станіславської гімназії та учительської семінарії у Львові на формування світогляду К.Малицької.

У австрійську добу своєї історії Станіславівська гімназія з огляду на навчальний процес та наукові кадри вигідно вирізнялася в кращий бік посеред інших подібних освітніх закладів Галичини. Ці чинники позитивно вплинули на збільшення кількості учнів. Архівні каталоги гімназії з 1784 –

1785 років показують, що в цей період навчалось 102 учнів, а до 1792 – 1793 років ця кількість зросла до 286 учнів. У 1886 році, більше як за століття з моменту заснування школи, у ній навчалось 586 учнів. Учителі гімназії мали власну бібліотеку, яка налічувала 6 055 томів книг, і учнівську читальню з 1 244 екземплярами книг. Крім звичайних класних кімнат, у школі були два навчальні кабінети – природничий та фізичний. Останній також був оснащений метеорологічною станцією в період з 1876 по 1879 роки.

«...У 1902 році в Станиславівській гімназії навчалось 624 учні, з яких 460 були поляками, 161 – українцями і 3 – німцями за національністю» [105, s. 161].

У гімназіях такого типу кількість приїжджих учнів х шкіл було значним. У середньому близько 40% від загальної кількості. Частина учнів мешкала в родичів, але для більшості помешканням ставали гімназійні гуртожитки або їх ще називали «стації». Вони поділялися на шкільні і приватні. Умови проживання часто були незадовільними. К.Малицькій у цьому плані повезло. Незважаючи на те, що дівчина була на утриманні тільки однієї матері, вона мешкала вдома, і була захищена від багатьох поневірянь.

Шкільна адміністрація, як правило, докладала зусиль для контролю за поведінкою учнів, але це було непростим завданням. У середньому шкільному віці молодь уперше піддавалася спокусам, зокрема сексуальним та алкоголю.

Інтелектуальні форми дозвілля тоді були малопопулярними, тому – тим, хто присвячував вільний час книгам, давали прізвисько «кнот», близьке за значенням до «книжкового черв'яка».

Період навчання був моментом входження в багатонаціональне середовище. Тут були певні складнощі, але якщо враховувати, що К.Малицька належала до покоління др. пол. XIX ст., тобто в період її навчання напруга в міжнаціональних взаєминах була нижчою, ніж у молоді початку XX ст. Тому про якусь її дискримінацію не маємо відомостей.

Роки, які майбутні вчителі проводили як учні, були дуже значущими в їх подальшому формуванні. У цей час закладалися уявлення і формувалися стереотипи про те, чим є школа, яким повинен бути педагог і яке місце в його житті мають займати знання й навчання. Одночасно цей життєвий етап був входженням в юність, першим «ковтком свободи» і досвідом самотійності.

Щоби краще зрозуміти, які можливості для розвитку світогляду отримала К.Малицька у Станіславській гімназії, варто ознайомитися з навчальним планом цього типу навчального закладу. Обов'язковими для учнів усіх гімназій були: «...релігія, латинська та старогрецька мови, мова викладання, географія, історія, математика, природознавство, фізика та філософська пропедевтика» [85, с. 82]. Також ще були умовно обов'язкові предмети, про відвідування яких вирішували батьки. Зазвичай це виявлялася крайова мова, яка не була мовою викладання у гімназії, у нашому випадку – польська.

У канікулярний час, К.Малицька навідувалася у село до свого діда, священника на Станіславщині, де відчувала непереборний потяг до друкованого слова. «...Як гарно було, приїхавши на вакації до діда на село, зашитися в «канцелярію» і порпатися там у паперах і книжках» [9, с. 12], – згадувала письменниця.

Саме на селі в дідуся Костянтина відкрила для себе загадковий світ друкованого слова: «Вечорниці», «Мета», «Правда», «Дзеркало» та інші львівські часописи не надто приваблювали дівчинку, для її віку здавалися доволі нецікавими, а от книжечки, календарі вона з охотою перечитувала.

Родина, у якій «...всі політикували, хоч були поділені на два табори: українсько-народовецький і твердо-русский» [9, с. 13], була для Костянтини першою учителькою й вихователькою. Як учениця народної школи в Станіславі, вона пам'ятала заснування Н.Кобринською першого жіночого товариства (1884), приїзд владики Ю.Пелеша, на честь якого учениці

викладали на фронтоні школи напис із зелених листків «Многая літа» і вітали його в стінах школи тощо.

Перед тим як розглядати особливості навчання К. Малицької в учительській семінарії у Львові, розглянемо історію створення та розвитку цього навчального закладу. Низка освітніх реформ у Галичині та недостача вчителів для початкових класів українських шкіл зумовили потребу у створенні закладу для підготовки фахівців у сфері освіти. Відповідно до Статуту, затвердженого Міністерством віросповідань і освіти Австрії у Відні, а також Розпорядження Крайової шкільної ради у Львові від 25.02.1871 року під номером 1740, було засновано Державну жіночу учительську семінарію у Львові, яка розташовувалася в урядовому будинку на вулиці Скарбківська (сучасна вулиця Лесі Українки). У 1871 році у Львівській державній жіночій учительській семінарії розпочали навчання вчителів для початкової школи, і з 1875 року в ній також почали готувати вихователів дитячих дошкільних закладів.

У 1887–1891 роках у Львівській державній жіночій учительській семінарії навчалася Костянтина Малицька. Її фаховий вибір був передбачуваним й очікуваним: у тогочасних умовах не було особливого вибору закладів для здобуття професії, особливо для жінок. Хоча ми більше схильні вважати, що К. Малицька обрала свій фах не випадково, адже саме на цій стежі вона могла якнайбільше прислужитися своєму народові, шляхом освіти й просвіти виводити його на кращу дорогу життя.

У Львові, при кафедрі святого Юра, розташовувалася багата бібліотека, яка належала близькому родичу Костянтини – о. А. Петрушевичу, який був рідним братом бабусі Костянтина. Саме з цієї бібліотеки він користувався книгами. Саме тут почала писати вірші дівчина. Коли вона навчалася у Львівській учительській семінарії, вона потрапила «у сам осередок розбурханого в той час нашого громадянського й політичного освідомлення» [9, с. 12]. Вона Знаходилася поміж двома політичними течіями:

А.Петрушевичем – одним із провідних діячів москвофільства. І народовством, яку репрезентував дядько О.Стефанович.

Також «...в багатій бібліотеці А.Петрушевича поринала в історичній давнині, до чого й ціла обстановка мешкання зі старими портретами, фоліями й різними викопалинами настроювала – але народовецькі впливи захоплювали... душу своєю свіжістю і зв'язками з далекою вимріяною з віршів Шевченка Україною» [9, с. 12].

На формування громадянської позиції майбутньої учительки вплинули й викладачі семінарії – яскраві постаті, непересічні особистості.

Так, українську мову і літературу вчив Омелян Партицький [84], знаний педагог, відомий в Галичині і за її межами учений і видавець, автор ряду педагогічних книг і статей.

О. Партицький, незважаючи на урядові обмеження щодо освіти українських дітей, використовував усі можливості, що надавало тодішнє центральне австрійське законодавство, на користь національної справи: активно виступав за впровадження української мови в школах, здійснення реформ в інтересах українців, за підготовку вчителів української мови і літератури та видання українських шкільних підручників і навчальних посібників. Він був серед тих, хто взяв «на свої плечі» тягар і в галузі журналістики, і в справі просвіти галичан задля закладення основ української національної культури.

Однією із близьких приятельок по учительській семінарії була дочка відомого українського політика О.Барвінського [102, с. 101]. Майбутня письменниця була вхожа до його родинного помешкання у Львові. Родинне середовище Барвінських також здійснило неабиякий вплив на формування світогляду К.Малицької

О.Барвінський був ініціатором проведення лекцій з української історії для студенток семінарії, які він читав у приміщенні товариства «Бесіда». Він

відзначався активною участю у громадському та освітньому житті Галицької України.

О.Барвінський, як провідний діяч освіти та педагогіки, був послом до Віденського парламенту і Галицького сейму, а також членом австрійської палати панів. У 1918 році він обіймав посаду міністра освіти і віросповідань Західноукраїнської Народної Республіки. Він був першим головою реформованого Товариства ім. Шевченка у Львові, істориком і дослідником української літератури, засновником «Руської історичної бібліотеки» і видавцем україномовних шкільних підручників та інших видань.

О.Барвінський також відомий як видатний публіцист і організатор українського громадського життя. Він також був важливим діячем української історії і культури від кінця XIX до початку XX століття. Варто зауважити, що він був одним із перших, хто в Галичині почав вживати термін «український» замість тоді загальноприйнятого «руський» у виданнях, що сприяло утвердженню ідеї єдності українського народу, включаючи галицьких та наддніпрянських українців.

О.Барвінський також був одним із популярних представників соборницького руху і мав тісні стосунки з провідними діячами наддніпрянської України, такими як: В.Антонович, М.Грушевський, О.Кониський, П.Куліш, М.Лисенко, І.Нечуй-Левицький, Т.Рильський, М.Старицький та іншими видатними діячами з Великої України і Буковини. У подальшому, К.Малицька також активно співпрацювала з ним у різних сферах культури і освіти.

Важливо відзначити, що розширення політичних свобод у Австрійській державі у 60-х роках XIX століття сприяло зміцненню зв'язків між Галичиною та Наддніпрянською Україною. Оскільки українська культурна діяльність була обмежена в межах Російської імперії через такі заходи, як Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1867 року, більшість українських видань з 70-х до 90-х років XIX століття зосередилися в

Галичині. «...Деякі з цих періодичних видань мали обмежену регіональну спрямованість, а інші набули загальноукраїнського впливу і містили твори авторів як із заходу, так і сходу України. Серед цих видань особливо виділяються такі львівські журнали, як «Правда» (1867–1898), «Зоря», «Літературно-науковий Вісник», «Записки Наукового товариства імені Шевченка» та інші, які були предметом інтересу молодого семінаристичного [84, с. 5].

Костянтина Малицька висловлювала надзвичайно позитивний відгук щодо львівської газети «Діло», яка названа так у відповідь на «Слово», і також її редакторів: Володимира Барвінського, який протягом перших років безкоштовно працював для підвищення значущості газети, і Івана Белея, який був відомим як чесний і наполегливий робітник.

Одного разу Костянтина навіть запізнилася на заняття, очікуючи прихід газети, щоб дізнатися про наслідки дискусії в Галицькому сеймі між депутатами Окуневським і польським шляхтичем Розвадовським.

Згодом К.Малицька друкувала у «Ділі» власні статті і в сутичці з москвофілами сама відчула, «яким переважним чинником у житті нації й одиниці є своя преса» [9, с. 12].

В подальшому, К.Малицька співпрацюватиме з ним у багатьох культурно-освітніх справах.

Роки, проведені педагогом у Львові, були багатими на знакові події: боротьба за український університет, голодування студентів, криваві вибори 1908 року під егідою Потоцького, акт М. Січинського, смерть А. Коцка, процес над 101 українським студентом. Ці та багато інших подій об'єктивно й неупереджено висвітлювало «Діло».

Роботу жіночих товариств розкривала газета на окремо відведеній сторінці. Про що б не йшлося в публікаціях, завжди часопис стояв на національних засадах, «а всі щирі зриви серед нації находили в ньому живий відгук і розуміння» [9, с. 3], згадувала К.Малицька.

Зі спогадів сучасників, публікацій у тогочасних газетах і журналах дізнаємося, що К. Малицька була м'якої та лагідної вдачі, однак пряма й безкомпромісна у принципово важливих для неї питаннях; дуже скромна і невибаглива в буденному житті, водночас невтомна у громадській, суспільній роботі. Надзвичайно працелюбна і наполеглива, вона величезні вимоги ставила в першу чергу до себе.

Учительську семінарію К. Малицька успішно закінчила з відзнакою. у 1893 році вона успішно склала кваліфікаційний іспит до шкіл народних, а в 1895 – іспит до вищих шкіл виділових з математики, фізики і науки природи. Після закінчення Львівської семінарії від 1891 до 1937 року.

К. Малицька учительює: спочатку в державних школах в Галичині (Єзупіль, Галич) від 1891–1903, а відтак на Буковині в Лужанах під Чернівцями (від 1903–1906). Потім аж до 1937 року працювала як учителька в дівочій виділовій школі ім. Шевченка у Львові, що її утримувало Українське педагогічне товариство.

В часі першої світової війни у 1915 році була вивезена царським урядом на Сибір, вела там народну школу в Красноярську (у 1919–1920 роках).

Повернувшись у 1920 році до Львова, продовжує роботу в школі ім. Шевченка аж до виходу на пенсію в 1937 р.

Костянтина Іванівна прожила невсипуще, сповнене любові до свого народу життя. Всю себе присвятила школі, дітям, прищеплювала їм любов до рідної мови, історії, народних традицій.

Отже, К.Малицька народилася в родині греко-католицького священника. У період активізації емансипаційних процесів у Галичині, який характеризувався відмовою від патріархальних традицій. Емансипаційні зміни викликали значні зміни у соціальному та сімейному житті, а також у статусах чоловіків і жінок.

Можна відзначити той факт, що завдяки доступу жінок до освіти вони здобували кваліфікації, які раніше були для них недосяжними. Жінки стали активними учасницями громадського та політичного життя.

В результаті, К.Малицька отримала доступ до початкової освіти в народній школі, що дало їй можливість продовжити навчання у середній школі.

Із її розповіді ми дізнаємося, що сімейне оточення відіграло першорядну роль у формуванні її особистості. Дитячі враження залишали глибокий слід в її серці та пам'яті. Наприклад, вона вперше дізналася про Т. Шевченка, коли була ще в дитячому віці.

У період навчання у Станіславській гімназії, у К.Малицької сформувалися уявлення та щодо суті школи, ролі педагога та місця знань і навчання в його житті. Також цей період життя визначався як вхід у юність, перший крок у «свобідне життя» і етап самостійності.

У період від 1887 до 1891 років К.Малицька здобувала освіту у Львівській державній жіночій учительській семінарії. Вибір її професії був очікуваним і передбачуваним, оскільки в ті часи для жінок обмежувалося вибором закладів для отримання освіти. На той момент не існувало широкого спектру можливостей. Хоча можна припустити, що вибір К. Малицької був не випадковим, адже через свій фах вона мала намір служити своєму народові, сприяючи освіті та піднесенню рівня освіченості, щоб керувати його шляхом до кращого життя.

РОЗДІЛ II. Громадська та культурно-просвітницька діяльність

2.1. Діяльність К.Малицької на Станіславщині

Після отримання диплома народної вчительки у 1892 році, молода інтелігентка розпочала працювати в містечку Єзуполі біля Станіславова (сучасне Івано-Франківськ), а потім перейшла до Галича.

На новому місці праці К.Малицька вперше зіткнулась із українськими дітьми. Активно взялася за працю. У Галичі, загалом, пропрацювала вчителькою одинадцять років. Саме тут вона заохочувала свідомих українців до заснування читальні «Просвіти», а відтак і до діяльності в церковному хорі. Розгорнула громадсько-культурну, просвітницьку й публіцистичну діяльність, друкувала в пресі патріотичні поезії.

Там вона ініціювала створення читальні під назвою «Просвіта» і заохочувала мирян до участі у церковному хорі. Крім того, в цей період почали з'являтися її перші літературні спроби, а її літературний дебют відбувся у 1896 році, коли її тексти опублікували у дитячому журналі «Дзвінок». Через три роки вийшла її збірка оповідань про мужні вчинки дітей під назвою «Малі герої».

Близькість Львова та наявність нав'язаних там контактів сприяла й іншим зацікавленням К.Малицької. Вона далі співпрацювала з журналом «Дзвінок», де підписувалась прибраним ім'ям Степан Горський.

У 1898 р. вийшла друком її перша книжечка і «Малі герої», яка стала улюбленою лектурою українських дітей. Її письменниця підписала псевдонімом Віра Лебедова, що згодом став її головним іменем у дитячій літературі.

Свої творчі сили спрямовувала вона також на прозу. Здебільшого тематика її художніх творів була пов'язана з школою, педагогікою.

У 1902 р. в журналі «Учитель» появилася її нарис «Мама» з розповідями матерів, що не знають послідовності у вихованні дітей [2, с. 9].

Інша збірка оповідань «Із трагедій дитячих душ» змалювала біль і розчарування дитячої душі.

В українській пресі вона писала найчастіше на педагогічні теми. Проте інколи появлялися статті з суспільно-політичної проблематики. Прикладом такої лектури її стаття «На межі 20 ст.», яка була надрукована в 1900 р. у часописі «Учитель».

У 1903 р. «Кружок українських дівчат у Львові» видав її працю «Про жіночий рух». Це була її реферативна розвідка з нагоди 15-ліття першої жіночої організації, заснованої Н. Кобринською у Станіславові 1884 р.

14 травня 1899 р. в залі «Руської бесіди» в Станіславові К. Малицька прочитала доповідь «Жіночі типи в найновішій українсько-руській літературі», яка відразу була надрукована в чернівецькій газеті «Буковина» та передрукована у львівському часописі «Діло».

Уже в перші роки фахової праці, К. Малицька всебічно себе проявляла. Своєю працею в читальні «Просвіти» вона налаштувала проти себе місцевого пароха-москвофіла. Він почав боротьбу проти «читальників», а з ними разом почав «пресувати» в церкві й молоду їхню провідницю К.Малицьку.

А згодом, взагалі вирішив на шкодити непокірній учительці. Завдяки його доносам, крайова шкільна рада вирішила «перевести її на роботу в Західну Галичину, тобто на польську етнічну територію» [62, с. 64].

Це був поширений тоді спосіб боротьби з українством: учитель-українець на польській землі вимушено ставав польським педагогом, а українським школярам на зміну присилали або полонізатора, або, щонайменше, пристосуванця з українців.

2.2. Громадська та учительська праця на Буковині

Проте для К.Малицької ця конфліктна ситуація не скінчилася трагічно. Саме в той час, відомий в українських колах шкільний інспектор Буковини

О.Попович, розгорнув широку педагогічну працю і приймав здібних учителів-українців на посади.

На той час, ім'я Константи́ни Малицької вже було відоме завдяки її педагогічній і журналістській праці. Тому невдовзі вона посаду вчителя п'яти класовій народній школі школи в Лужанах, що під Чернівцями [2, с. 10].

Про новий і значущий період свого життя працююча та рішуча К.Малицька згадувала на схилі віку. Вона зазначала, що її знайомство з Буковиною відбулося у 1903 році, коли, замість йти на заслання до Беча на захід, вона вибрала добровільно переїхати на південь.

У цей час вже були присутні деякі галицькі вчителі, оскільки шкільний інспектор О.Попович радо приймав галицьких вчителів, які шукали притулку в Буковині. Таким чином, у вересні 1903 року К. Малицька вже склала службову присягу на вірність цісарю та його нащадкам в кіцманському старостві. Після цього вона отримала посаду в 5-класовій народній школі в Лужанах, недалеко від Чернівців.

Загалом, роки проведені в Галичі, були дуже цінними в її житті. Вона познайомилася з життям невеликого містечка в Галичині. Його потребами, проблемами, побачила залежне становище українського вчителя. Тут вона зробила перші кроки для розвитку свого таланту. Тут вона почала писати.

Після міського оточення у Станіславі, Львові й Галичі, К.Малицька вперше зустрілась із українським селом. Три проведених там роки були найкращими в її житті.

Для К.Малицької це було не тільки збагаченням її досвіду фахової і громадської діяльності, але й певним перепочинком після напруженої атмосфери галицької дійсності.

Щодо розмірів і впорядкування, шкільний будинок у Лужанах не дорівнював тому, що в Галичі. Проте письменницю приємно вразила громадська діяльність вчительства. На Буковині ніхто не забороняв учителям

брати участь у громадському житті. Інспектор О.Попович навіть заохочував до такої діяльності.

За словами К.Малицької, їй ще раніше було відомо, що українським шкільництвом опікується людина, яка непохитно стоїть га сторожі прав українців. І перше враження, яке зробив на неї О.Попович, оправдало ці чутки. «...Суворий, поважний погляд змірив мене й оцінив, але враз і добра усмішка, яку так любили наші діти у нього розвіяла страх і наповнила повним довір'ям» [14, с. 51].

На велике здивування вчительки, що намагалася виправдати те почала вести шкільне діловодство українською мовою, він спокійно відповів: «... Так і робіть даліше...., Ваша школа українська: пишіть і говоріть скрізь і всюди поукраїнськи. На те у нас право» [14, с. 52].

Також зазначала, що не один раз її доводилося бачити, як інспектор Попович спокійно, але рішуче проводив українізацію школи й учительства, як без писаних обіжників переводив свою волю, як умів стати на захист українського вчителя, хоч він інколи й міг провинитися.

Сільське населення було сміливіше від галицького й краще розуміло значення школи. Тому вчителі практично щонеділі брали участь у вишкільні місцевого пожежно-гімнастичного товариства «Січ».

Також достатньо успішно вели боротьбу за українську мову на шкільних конференціях чи в діловодстві школи.

Справа в тому, що крайова влада Буковини, головним чином, складалася приїжджих з Відня чиновників, які були німецькомовними. Відповідно, вони сприяли щоби усі нижчі структури користувалися зручною їм державною мовою. Відповідно, і система шкільництва була перенасичена німецькомовним елементом. Окрім того, доволі сильну позицію мало румунське лоббі. Тому навіть в українських громадах подекуди з'являлися урядовці румуни, і настирливо пропагували свою мову і культуру.

І в цій ситуації К.Малицька «...звела не один бій, не одну суперечку. Звичайно виходила переможцем, а не раз справа опинялась в інспектораті, де п. інсп. Попович завжди підтримував. Лужани близько положені до Чернівців» [2, с. 10].

Подібно, як і в Галичі вона й тут нав'язала контакт із тамошнім українським національно-культурним середовищем. Газету «Буковина» редагував тоді Ярослав Весоловський,

Я. Весоловський сформувався як український громадський та політичний діяч у 80 – 90-х рр. XIX ст. у період політизації українського національного руху та початку свідомої національної боротьби галицьких і буковинських українців. Будучи редактором провідних українських часописів Галичини й Буковини, він докладав значних зусиль, щоб вони стали справжніми носіями української ідеї. Як один із провідних членів Русько-української радикальної партії, брав активну участь у виборчих кампаніях та інших її політичних акціях. Я.Весоловський великою мірою спричинився до становлення і розвитку січового руху Галичини й Буковини, співпрацюючи як з місцевими січовими осередками, так з крайовими органами січової управи.

У 1904 – 1906 рр. редагував «Буковину» (Чернівці), і у цій царині мав чималі успіхи, про що свідчить один із надісланих сучасником Б.Лепким листів від 2.04.1904 р. «...читаю її [«Буковину»] пильно і признаюся, що вона змінилася значно, викристалізувалася і помудріла. Дай Боже, щоби Україна дістала з неї великої потіхи. Без жарту, редагуєте славно» [55, с. 123]. Недаремно пізніші дослідники зарахували його до трійки кращих редакторів часопису за всю його історію поряд з Ю.Федьковичем та О.Маковеєм.

Учительський журнал «Промінь» редагував Іван Герасимович. Відомий педагог і громадський діяч. Педагогічну діяльність розпочав наприкінці XIX століття. Працював у школах Галичини, був

звільнений через активну громадську діяльність. До 1914 року працював на Буковині – вчителював у Ошихлібах, Вашківцях, Вікні, в 1904 – 1907 роках засновник та редактор першого в Австро-Угорській імперії українського педагогічного двотижневика «Промінь». 1904 року був одним з ініціаторів заснування товариства «Взаїмна поміч українського вчителства». Співпрацював в урядовому часописі «Педагогічні листки», видав «Підручник для управителів шкіл».

Як виявилось, обидва редактори раді були співпраці з такою талановитою вчителькою, й часто її залучали до вирішення тієї чи іншої справи. справі.

У журналі «Промінь» К. Малицька належала до редакційної колегії. Вона часто відвідувала Чернівці. З приємністю відновила давні контакти і зав'язувала нові. нову. У Чернівцях проживала тоді її улюблена вчителька Емілія Кумановська, з якою рада була зустрітись.

Емілія Ничай-Кумановська була однією з перших членкинь станіславської філії «Просвіти», заснованої 1877 року Євгеном Желехівським. Одна з організаторок, а з 1886 року – голова «Товариство руських женщин» у Станиславові.

У 1904 році разом із чоловіком переїхала до Чернівців, куди перевели Петра Кумановського на педагогічну працю в Чернівецьку гімназію.

4 березня 1906 року в «Народному домі» в Чернівцях відбулися збори жінок, на яких були присутні близько 40-ка осіб. На зборах було вирішено заснувати крайову «Жіночу громаду». Ідею створення нового товариства підтримав також чернівецький «Кружок українських дівчат», який 1 квітня 1906 року, на своїх загальних зборах, прийняв ухвалу про саморозпуск та передачу належних йому фондів «Жіночій громаді». 13 травня 1905 року відбулися перші Загальні Збори крайового товариства «Жіноча Громада». До першого Виділу увійшла й Емілія Ничай-Кумановська, головою обрано Емілію Смаль-Стоцьку.

«...У 1906 році відбулися другі збори «Жіночої громади», які обрали нових керівні органи товариства. Головою віділу «Жіночої громад Буковини» була обрана Емілія Ничай-Кумановська [40, 1906. Ч. 54. с. 1.], а її заступницею – Костянтина Малицька. Очолювала «Жіночу громаду» з 1906 до 1908 року».

Заприятелювала вона й із Євгенією Ярошинською, відомою вчителькою і письменницею.

Ще в юності Є. Ярошинська збагнула свою пряму причетність до рідного народу і всім своїм серцем переймалася його духовністю і культурою, тому й вирішила служити українцям не лише літературною творчістю, а й популяризувати і поширювати знання своєю працею. Як педагогиня письменниця особливу увагу надавала важливості виховання дівчат, адже, за її словами авторки, хто вчить дівчат – той вчить Державу. Твори письменниці, яка належить до тих українських інтелігенток-подвижниць, для яких любов до народу була сенсом життя, промовляють через відстань і час та абсолютно не втрачають своєї актуальності.

Маючи перед собою конкретного адресата (селянина) і конкретну мету (просвітню), Ярошинська як письменниця порушувала пекучі проблеми життя народу.

Оповідання, «образки з життя», нариси Ярошинської характеризуються багатством різноманітних персонажів, серед них: реалістично зображені представники різних прошарків села, інтелігенції, присвячені служінню народові й збайдужілої, зміщаненої; інтелігентки, що борються за рівноправність [98, с. 5–24].

Перші оповідання письменниці мають багато традиційного, характерного для фольклору творчості Ю.Федьковича, Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, але є в них багато нового, відмінного, неповторно індивідуального.

Хоч обидвох письменниць і громадських діячок багато дечого поєднувало, проте недовго судилось їм приятелювати. Уже в 1904 р. К.Малицька провела в останню дорогу свою подругу і попрощалася з нею над її могилою її над могилою від українського жіноцтва.

В той період, вона також познайомилася з письменницею Ольгою Кобилянською.

О.Кобилянська на той час мешкала Чернівцях. Була відома як одна з фундаторок «Товариства руських жінок на Буковині». Захопившись феміністичними ідеями, О.Кобилянська вперше в українській літературі порушила тему емансипації жінки.

На той час, вона вже була вдома своїми творами: «Він і вона» (1895), «Що я любив» (1896), «Ніоба», «Некультурна», «Природа», (1898), «Земля» (1902), «Через кладку», «За ситуаціями», «Апостол черні» та багато іншими.

Але глибокого враження на К.Малицьку ця зустріч не за лишила. Мабуть різні характери обидвох письменниць не сприяли їх зближенню.

У Лужанах К.Малицька зустрічалася з учителем Кіцманської гімназії, письменником Сильвестром Яричевським, який був відомий у повіті ще й тим, що разом з О.Поповичем заснував 1902 року в Кіцмані перше на Буковині пожежно-гімнастичне товариство «Січ», писав для неї пісні.

Січовий рух, започаткований на Буковині в 1902 р. створенням пожежно-гімнастичного товариства «Січ» у м. Кіцмані, починаючи з весни 1904 р., набув помітного поширення на теренах Буковини.

Найпоширенішим на теренах Буковини січовий рух був у Кіцманському повіті. Загалом там нараховувалося 23 січових товариства. Практично всі вони діяли досить активно. Найкраще розвивалася кіцманська «Січ» за часів кошового О.Поповича.

Одна з найактивніших «Січей» була у Лужанах, де працювала К.Малицька. Серед організаторів та ідейних натхненників Лужанської «Січі» був місцевий вчитель І.Бережан.

Особливістю буковинських «Січей» було те, що вони мали дещо кращі умови для розвитку, ніж аналогічні товариства у сусідній Галичині. Це пов'язано з тим, що у краї так і не зміг виділитися як домінуючий в суспільно-політичному житті ні один етнос.

Як згадував сучасник: «Січ» відмолодила Лужани... Походи під звуки трубки чи січових пісень, масові вправи вільноруч і топірцями, читанням часописей і книжок, всім цим повіяло якимось свіжим духом по селі» [35, с. 331].

При більшості січових товариств активно діяли січові бібліотеки, які комплектувалися різноманітними українськими виданнями і відігравали важливу роль у підвищенні культурного й освітнього рівня членів січових товариств. Січовий рух залишив глибокий слід у пісенній творчості українців Галичини й Буковини. Січові пісні, які виконувалися на різноманітних заходах, що проводилися «Січами», здійснили помітний вплив на формування української національної свідомості. До найвідоміших січових поетів поряд з К.Трильовським, С.Яричевським, слід віднести К.Малицьку.

Письменниця згадувала; «...Січі якраз тоді виростили скрізь по Буковині, гей гриби по дощі і ми майже щонеділі десь ходили або їздили на святочне відкриття. І те, що ми прилюдно машерували серединою села під синьожовтими прапорами, співали «Не пора», «Ми Гайдамаки», «Гей, не дивуйтесь», що посол Трильовський гостював у мене і збирав у моїй хаті нараду й ніхто за це не доносив на мене нікуди, що пан староста Краль брав участь у нашій українській аматорській представленні, що місцевий православний священник не ворогував на мене уніятку за працю в читальні, не боявся моєї «пропаганди» усе те так різко відбивало від Мого попереднього життя в Галичині, що спершу закрило всі інші темні сторони Буковини» [14, с. 51].

У джерелах зафіксовано, що влітку 1904 р. за активної участі К.Малицької у Лужанах відбулося січове свято, на якому виконувалися також її пісні.

Це насамперед січовий марш «У Січі! У Січі», в якому оспівувалася козацька слава, славна Запорозька Січ, де:

«...Боролись завзято колись-то діди,
Кістками степи укривали,
В кітлах розжарених палились они,
На палях у турка конали...» [5].

К.Малицька закликає нові покоління, нащадків славних козаків стати до бою за національне визволення, та вступити в боротьбу за омріяну Українську державу шляхом освіти власного народу.

«...До бою! до бою зве поклик і нас,
Та не на рушниці, шаблюки,
Инакша днесь зброя, инакший бо час,
В нас зброя просвіти і злуки.

Доволі сварились колись-то діди,
Пора нам єднатися нині.
Лиш в лучности сильні добудуть сини
І волі і щастя Україні.

...Доволі ходили в ярмах вже діди,
Доволі згинати й нам спину,
Лиш смілим завзяттям поставлять сини
Вільну, самостійну Україну!» [5].

Агітаційний характер мала пісня «в Січ ставай», в якій письменниця закликала:

«...В кого стане сили і охоти,
В кого чесним жаром серце бє,
До борби за волю, до роботи

В Січ новітну з нами хай стає.
 У здоровім тілі дух могутний птах,
 Підійме високо волі стяг.

А хто рабськи спину вниз хиляє,
 Хто ворожій силі йде під лад,
 Для такого місця в нас немає;
 Трус і зрадник підлий нам не брат.
 Наше товариство не згинає пліч,
 Вільна була й буде слава Січ!

Сильні тілом, завзятущі духом
 Викуємо племя молоде,
 Що не впаде під катів обухом
 І на службу зраді не піде.
 Розібе кайдани, підворожить тьму,
 Верне Україні свободу!» [5].

Після таких слів, у багатьох населених пунктах Галичини й Буковини селяни з охотою вступали до січових товариств.

Поряд із протипожежною діяльністю, одне із важливих завдань «Січей» полягало у вихованні національної гідності, почуття патріотизму серед широких кіл українського селянства. Важливе місце у цьому відводилося фізичному зміцненню організму шляхом тренування рухливості, витривалості, організованості, підпорядкування обраному керівництву, а при необхідності – уміння взяти на себе роль керівника колективу.

Для цього організатори січового руху розробили спеціальні січові вправи. Вони взяли за основу вправи польських і чеських спортивних товариств та доробок на цій ниві українського «Сокола».

Найпопулярнішими були вправи у такт пісень «Гей там на горі «Січ» іде» (з топірцями), та «Січовий поклик» К.Малицької (вільноруч). Остання пісня закликала до боротьби за кращу долю, в ній вказувалося, що «...тільки

смілі пут не знають. Тільки смілих воля жде...» [5]. У вихованню саме цієї риси важливу роль відіграли січові вправи.

К.Малицька також співпрацювала з українським молодіжним товариством «Сокіл». Особливо після того, коли в 1901 р. товариство очолив Альфред Будзиновський, і воно набуло більш українського характеру. Завдяки йому керівником сокільського хору став буковинський поет С.Яричевський, і на його прохання К.Малицька написала сокільський гімн «Соколи, Соколи», який виконувався протягом усього періоду існування товариства, і актуальний дотепер. Тому вважаємо за доречне навести його текст повністю.

«Соколи, соколи, ставаймо в ряди,
Нас поклик «Борімось!» взиває.
В здоровому тілі здорові душі
Де сила, там воля вітає.

Як славно бувало, козацькі сини,
Боролись до смерти, загину,
Боротись будемо, Соколи всі ми,
За нашу святу Україну! Як ну!

Гей, хлопці-молодці, як мур всі тверді,
Погляньте на стяг наш угорі:
«Усі за одного, один за усіх!»
Сіяє на нашім прапорі.

Доволі ходили в ярмах вже діди,
Доволі згинали нам спину,
Лиш смілим завзяттям поставлять сини
Вільну, самостійну Вкраїну!» [5].

З перших місяців перебування на Буковині, К.Малицька познайомилася з місцевим жіночим рухом. Зокрема довідалася, що вже кілька років у Чернівцях існує греко-католицьке товариство «Мироносиці». Оскільки воно носило конфесійний характер, то не було поширене по усьому краю. Оскільки К.Малицька була представницею цієї конфесії, то вона познайомилася з його діяльністю, і брала участь в окремих аспектах його діяльності, зокрема філантропній.

Товариство подібне до «Мироносиць» о заснували і православні жінки Буковини. У 1902 р. у Чернівцях, стараннями Н.Попович утворився «Кружок українських дівчат» мета, якого полягала у розвитку та підтримці українства. Згодом до цього товариства запросили і К.Малицьку, яка згадувала про цю подію: «...запросили й мене до товариства і раз справді вибралась я до Чернівців на засідання старшини і... вельми счудувалася, почувши, як членки «українські дівчата» уалакають між собою по німецьки. Зрештою животіння Кружка не було довге» [14, с. 54]. Незважаючи на слушні зауваження К.Малицької, яка пропонувала внести зміни до статуту, дозволивши брати участь у ньому заміжнім жінкам, та мати свої філії в різних населених пунктах Буковини. В результаті, коли перші членкині засновниці повиходили заміж, товариство занепало.

У травні 1905 р. К.Малицька взяла активну участь у заснуванні товариства «Жіноча громада», певний час виконувала обов'язки секретаря. Також у статуті товариства були враховані хиби попереднього жіночого товариства.

За короткий час, взяла участь у заснуванні кількох осередків «Жіночої громади», в навколишніх селах, тут вперше К. Малицька спробувала себе, як промовець. «...Рівними, гарно викінченими реченнями пливли її думки, степенуючи враження аж до моменту, на який покладено натиск. Цей її дар, що його спершу оцінили по селах Буковини, перенесла вона пізніше на добірну публіку в великих залах» [2, с. 11], згадувала її сучасниця.

Незважаючи на свій недовгий побут на Буковині, К.Малицька за сприяння О.Поповича зуміла у новому товаристві згуртувати еліту українського жіноцтва краю: Е.Смаль-Стоцьку, О.Пігуляк., Е.Кумановську, В.Попович, К.Чертенко-Костецька, М.Орелецьку та ін.

Із заснуванням нового товариства почалась агітація, із заснування нових жіночих гуртків в буковинських селах. В результаті, за участю К.Малицької в тому ж 1905 р постало п'ять гуртків, А саме: у Вашківцях Чорторії, Чернівцях, Раранчі й Виженці.

Окрім цього, К.Малицька паралельно, брала активну участь у феміністичному русі, який зарочаткувала на заходноукраїнських землях Н.Кобринська. Її погляди на завдання цього руху можна знайти у рефераті під назвою «Про жіночий рух», який вона прочитала на жіночому вічі в Станіславові у 1902 році і який був виданий окремою брошурою у 1904 році.

Загалом на Буковині К.Малицька пробула три роки. Відносну свободу, яку мали місцеві вчителі використала в повній мірі. Близькість до Чернівців спонукала її до активної інтелектуальної діяльності. Тут вона набула досвіду громадської діяльності.

2.3. Львівський період діяльності К. Малицької

У 1906 р. Константину Малицьку запросило Українське педагогічне товариство на вчительську посаду до Львова.

Повернення до Львова стає новим імпульсом для цієї жінки – громадського лідера. Окрім учителювання, вона поринула в численні українські громадські зачинання та продовжила свої творчі розробки.

З 1906 року і аж до початку Першої світової війни вона редагувала журнал «Дзвінок», працювала в педагогічних товариствах «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» та активно співпрацювала з «Просвітою».

Протягом року молода вчителька впорядкувала та опублікувала «Збірник народних і патріотичних пісень на голоси дитячі у супроводі фортепіано», до якого увійшли пісні на слова молодої поетеси, такі як «Чом, чом, земле моя» та вже згадуваний сокільський марш «Соколи, соколи!» [89, с. 169–175]. Крім того, вона написала п'єсу для шкільної постановки під назвою «Під нову зорю» у 1906 році.

Разом з Герміною Шухевич та Мариною Білецькою Костянтина Малицька була однією з провідних галицьких феміністок, емансипанток.

Педагогічну працю Костянтина Малицька поєднувала з участю в жіночому русі. За її активної участі в 1908 році на основі об'єднання «Клубу русинок» та «Кружка українок» було створено нове товариство «Жіноча громада», яке очолила Марія Білецька, а Костянтина Малицька увійшла до проводу.

Програмним завданням товариства була просвітня, економічна й товариська організація жінок міста і села. З ініціативи Малицької в 1910 році було створено «Кружок ім. Ганни Барвінок», в якому працювали такі видатні громадські діячки, як Марія Заячківська, Мирослава Мороз, Іванна Скопляк, Ольга Брик, Іванна Витковицька, Марія Бачинська-Донцова, Стефанія Пашкевич, Ольга Коренець, Михайлина Гевикович та інші.

«Кружок ім. Ганни Барвінок» опікувався школою ім. Т. Шевченка, вів культурно-просвітницьку працю серед батьків шкільної молоді, серед широкого загалу українського жіноцтва.

Упродовж 1906–1914 рр. К. Малицька редагувала журнал «Дзвінок». У цьому журналі надрукувала поезію до столітнього ювілею М. Шашкевича «В Маркіянові роковини» (1911), п'єси «Русалка Дністрова» (1914), «Вінок на могилу Тараса Шевченка» (1914), «Козацькі діти» (1914), «Святий Микола» (1914).

Під час педагогічної діяльності вчителька-літератор почерпнула багато життєвого матеріалу та втілила його в оригінальні художні образи, що дало

повне право Є.Пеленському назвати її «сеніорка дитячої літератури» 4. Літературний доробок обдарованного педагога з'являється у львівській та чернівецькій періодиці під псевдонімами: «Віра Лебедова, Віра Лебедів, Чайка Дністрова, Віра Лужанська, Віра Л., В. Кропивницька, Конст. Малицька, Растик, К. М-а, К. М-Ка, Горський Степан, Кр. Софія, К., К. М., К. М..., М., Venellus».

Окрім учителювання та творчої роботи К. Малицька працює в педагогічних товариствах «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» й активно співпрацює з «Просвітою».

У середині 1912 року Костянтина Малицька була запрошена до міжпартійного комітету, членами якого були Лонгин Цегельський, Іван Боберський, Степан Томашівський, Роман Дашкевич, Іван Чмола, котрий опрацював статут і наприкінці року розгорнув діяльність щодо створення Українських січових стрільців-II – організації для військового вишколу і національно-патріотичного виховання галицької молоді.

У цьому ж 1912 р. вона заснувала патріотичний «Кружок ім. Ганни Барвінок» і спільно з М. Білецькою фонд «На потреби України», який з часів війни став матеріальною допомогою для Українських Січових Стрільців.

На жіночих зборах у Львові педагог-сподвижниця 14 грудня 1912 р. виголосила доповідь «Політичне положення під теперішню хвилю», а її учениця О. Степанів – «Завдання жінки на випадок війни».

Активна громадська діячка Костянтина Малицька організовувала вечори, на яких виступала з доповідями та запрошувала до виступів відомих діячів культури. На великих жіночих зборах у Львові 14 грудня 1912 року виступила з доповіддю «Політичне положення під теперішню хвилю». Співдоповідь «Завдання жінки на випадок війни» проголошувала О.Степанів, майбутня хорунжа легіону Українських січових стрільців, національна героїня України.

У лютому наступного року за підписом Костянтини Малицької, Марії Білецької, Олени Верганівської, Олени Залізняка, Олени Лучаківської, Ольги Гаморак, Євгенії Ясеницької, Олени Степанів у львівських часописах з'явилася відозва про створення фонду «Потреби України». Зібрані жіноцтвом кошти були використані для формування легіону Українських січових стрільців. Не випадково бойова управа легіону розмістилася у приміщенні школи ім. Т. Шевченка.

2.4. Перша світова війна та заслання. Повернення до рідного Львова.

Перша світова війна стала поворотним моментом в долі Костянтини Малицької. Воєнна кампанія, а особливо участь в ній першої суто української військової формації, надихнула Костянтину на чималий пласт патріотичних пісень, які миттєво розійшлися поміж січовиків. Але захоплення Галичини російськими військами перервало життєвий запал Малицької. Вона не встигла виїхати з прифронтової смуги й була захоплена царськими посіпаками, які довго не панькалися з українською учителькою та відомою поетесою-січовичкою. Понад три місяці вона перебувала в тюрмі на вул. Баторія (нині – вул. Князя Романа).

Про ці буремні події К. Малицька напише у спогадах: «Вночі з 17 на 18 лютого 1915 року почалися арештування львівських українців військовою владою. Арештовано кілька-десять людей, в тому числі і мене, й запроторено всіх у тюрму, спершу при вулиці Казимирівській, опісля на Баторія. В тюрмі тримали нас до 28 травня, себто три і півмісяця. Ротмістр Лазовський, що переводив зі мною слідство (таки наш землячок із Поділля), дивувався за що нас в'язнять і яка це «страшна наша програма». А єдиною нашою провиною було, що всі ми були «мазепинці» і з нашими доморослими «руськими» не вітали російської армії хлібом-сіллю» [7, с. 390].

28 травня 1915 року Костянтину Малицьку, єдину жінку, разом з іншими видатними діячами Миколою Шухевичем, Василем Нагірним, Володимиром Охримовичем, Йосифом Боцяном, Юліаном Балицьким, Костянтином Паньківським, Тимотеєм Старухом, Миколою Курцебою, Осипом Неділком, Йосифом Гродським етапом через Москву було відправлено в Красноярськ, а звідти – по Єнісею в Тунгуський край. Покарання вона відбувала в поселенні Пінчуга над Ангарою.

Опинившись у чужому та холодному краї, засланиця звертається до всіх знайомих з листами-проханнями надіслати їй книжок для роботи. Першою, хто відгукнулася, була Марія Миколаївна Грінченко (1863–1928), дружина й помічниця Б.Грінченка в його громадській, етнографічній і лексикографічній діяльності, авторка багатьох популярних брошур і книжок для народу, перекладачка художніх творів.

26 серпня 1915 р. К. Малицька відписує їй листа з розповіддю про поневіряння з вини царської адміністрації. За всіма описаними подіями стоїть незламність волі, вміння в найважчих умовах трудитися для майбутнього. Після повернення із заслання вона писала: «А коли вже треба жити тут довше, так стали ми, засланці, заводитись хазяйством. Хату я мала гарну, простору: світлиця і кухня, усе виліплене по тамошньому звичаю барвистими паперовими тапетами (червоні тюльпани на білому тлі). Стіни прикрасила буяками (кошиками з кори) з пучками засушених трав і зеленою піхтою (сосною), картинками з часописів, портретом Шевченка у вишиваних рамцях та інших наших письменників (листівки прислала пані Грінченкова). Долівку вистилила чолдонськими вистілками, широке ліжко футром білих ушканів – і сибірська хата стала українська» [Цит. за 86, с. 217].

Безпосередні, щирі, орієнтовані на конкретного адресата, на старшу колегу-друга, листи К.Малицької не позбавлені літературно-філософської форми. Їм властива публіцистичність, полемічний тон, коли йдеться про питання – бути чи не бути українській школі. Крім того, вловлюємо й

вільний вияв внутрішнього стану авторки, в якому тісно переплетене особисте з громадським. Вони є документом епохи, правдивою розповіддю про жінку-подвижницю науково культурного й політичного життя в Україні, яка не скорилася долі, а йшла до мети, віддаючи всі сили задля прийдешнього.

На засланні К. Малицька провела шість років (до вересня 1920 р.) і багато часу приділила перекладам, про що сповіщала М. Грінченко, яка жваво цим цікавилася. У листах знаходимо згадку про переклади художніх творів з російської, французької, англійської, норвезької та шведської мов. Ці твори побачили світ у 1925–1932 роках у Львові.

У далекому краї життєва і творча енергія нуртувала в енергійній та комунікабельній К.Малицькій. З листів ми дізнаємося про її оточення – відомих галицьких діячів: К.Паньківського, О.Степанів, В.Трусевич, С.Федака, М.Цегельського, В.Шухевича, серед яких і депортовані до Сибіру: Ю.Балицький, Й.Гродський, Д.Ліськевич, В.Неділка, В.Охримович, Р.Ставничий.

Після Лютневої революції 1917 року в Росії Костянтині Малицькій вдалося вирватись з глушини, якийсь час вона проживала в Єнисейську, у Красноярську. Енергійна будителька народних мас за дорученням «Української громади» організувала школу ім. Івана Котляревського, була в ній першою вчителькою та директором. «...Серед політичного заколоту годі було дождити, поки уряд подбає за українську школу, – постановлено заснувати її власними фондами. З поміччю прийшла жертівність ідейного, патріотичного подружжя Михайла і Катерини Антонових, колишніх політичних засланців, що на ту ціль віддали свою хату на передмісті Миколаївки, взяли на себе паливо, світло та прохарчування учительки. І так постала в Красноярську перша українська народна школа ім. Котляревського, а я була першою в ній вчителькою» [26, с. 410], – написала К. Малицька, згадуючи забуте Богом і людьми сибірське поселення.

Багато зусиль було покладено на створення і діяльність української школи та підтримку українців в Красноярському краї, але й творчість свою вона не полишала, хоча все написане було пройняте тугою за Батьківщиною.

У 1921 році старанням Костянтини Малицької та її українських учнів школа дала в Красноярську перший український Шевченківський концерт. Того ж року Костянтина отримала змогу повернутися в Галичину, до Львова, де енергійно взялася до роботи в школі ім. Т. Шевченка, яку згодом очолила. Брала активну участь у роботі педагогічного товариства «Рідна школа» і Союзу українок, підтримувала діяльність таких активних письменників і громадських діячів, як Маруся Вітрова, Галина Павлик, Марія Грінченко, Софія Бачинська, Іванна Вітковицька.

З 1930 до 1939 року Малицька – член редакції журналу «Нова хата».

Малицька захопилася кооперативним рухом, створила крамниці для фінансової допомоги освітянам, працювала в психотехнічній секції, яка запровадила в школах тестування, анкетування.

У 1934 році при безпосередній її участі було підготовлено понад 500 тестів для визначення в учнів ступеня концентрації їхньої уваги, абстрактного мислення, зорової та вербальної пам'яті, вміння орієнтуватися в просторі.

Вона обстоювала необхідність перебудови шкільництва, її непокоїла проблема відірваності змісту навчання від життя та суттєвої відмінності навчання в міських та сільських громадах.

У 1944 році директор Львівської бібліотеки АН УРСР (нині – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника) Василь Щурат запросив Малицьку на роботу до колишнього «Оссолінеуму», де вона укладала бібліографію української дитячої літератури. Втім, робота не була завершена. У січні 1947 року, повертаючись з роботи на вулицю Лісну, 3, де з 1930-х років мешкала в будинку родини Мацькевичів, вона впала і зламала ногу, довго пролежала на холодній землі й захворіла.

Доглядали її друзі й давня колега зі школи ім. Т. Шевченка Стефанія Пашкевич. І хоча Костянтина Малицька самотньо прожила все життя, але останні її хвилини минули в опіці близьких друзів. Її поховали на Личаківському цвинтарі у Львові, поряд з могилою її матері.

Отже, після отримання диплома народної вчительки у 1892 році, молода інтелігентка розпочала свою кар'єру в містечку Єзупіль біля Станіславова (сучасне Івано-Франківськ) та пізніше перейшла до Галича. На новому місці роботи К. Малицька зіткнулася з українськими дітьми і активно взялася за працю. У Галичі вона працювала вчителькою одинадцять років, підтримуючи ініціативи створення читалень «Просвіти» та участь у церковному хорі. Вона розгорнула громадсько-культурну, просвітницьку та публіцистичну діяльність, а також друкувала патріотичні поезії в пресі.

Свої творчі зусилля вона спрямовувала на прозу, основною темою якої були школа та педагогіка. Українська преса часто публікувала її статті, присвячені педагогічним темам, а іноді вона також висловлювалася щодо суспільно-політичних питань.

З вересня 1905 року К. Малицька працювала на Буковині, але роки, проведені в Галичі, виявилися дуже важливими в її житті. Тут вона отримала досвід роботи в умовах невеликого містечка Галичини, познайомила з його потребами та проблемами, і зробила перші кроки для розвитку свого таланту. Це не лише збагатило її професійний і громадський досвід, але також слугувало певним відпочинком від напруженої атмосфери галицької дійсності.

У Лужанах К. Малицька зустріла письменника Сильвестра Яричевського, відомого своєю участю у заснуванні пожежно-гімнастичного товариства «Січ» в Кіцмані. У 1906 році К. Малицьку запросило Українське педагогічне товариство на вчителську посаду до Львова. З 1906 року і до початку Першої світової війни вона редагувала журнал «Дзвінок» та

працювала в педагогічних товариствах «Рідна школа» і «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю», співпрацюючи також з «Просвітою».

Перша світова війна виявилася поворотним моментом в житті Костянтини Малицької. Участь в ній в українській військовій формації надихнула її на написання багатьох патріотичних пісень, які стали популярними серед січовиків. У 1915 році її відправили в Красноярськ, а потім по Єнісею в Тунгуський край, де вона відбувала покарання в поселенні Пінчуга над Ангарою до 1920 року.

РОЗДІЛ III. Освітня діяльність та педагогічні ідеї К.Малицької

Щоб оцінити педагогічну діяльність вчительки К.Малицької, потрібно звернутися до спогадів її учнів. Зокрема: І.Петрів, С.Дорошенко, А.Франко-Ключко.

Загалом вони згадують про її особливий вроджений підхід до дітей, її високу духовність. Вона дбала про подальшу долю своїх учениць «...Ми були тоді в дев'ятій класі, себто у п'ятій виділовій. Це була остання й найвища класа виділової школи ім. Т. Шевченка у Львові», згадувала І.Петрів.

Але К.Малицька не дозволила їм на цьому закінчити освіту. «..Вона нас усіх, а було тоді в цій найвищій класі біля двадцять, вислала до вступного іспиту на перший рік Учительської державної Семінарії. Вона переконала нас, що здобувши звання вчительки, станемо незалежними від усяких життєвих та світових примх, а ще більше переконала нас, що український народ потребує українських учителів. Працюючи по українських селах зможемо розбудити наші селянські маси та освідомити їх національно» [4, с. 41].

Сучасники описують, що вона була низького росту, худорлява, невродлива, та надто скромна у своєму одязі, що згідно тодішніх вимог до педагога вказувало б на те, що вона не матиме успіху, як вчителька. Адже за тодішніми мірками від учителя вимагалася насамперед постава та гарний зовнішній вигляд. Проте вона була зразком вчительки.

Вона викладала українську мову й літературу, педагогіку та дитячу психологію. В молодших класах вчила теж математику й фізику. Лекція у неї складалася «...з контролю вивченого попереднього матеріялу і тут вона була вибаглива а навіть строга. Далі слідував виклад нового матеріялу, що його проводила завжди стоячи за столом. Вона панувала над нами і не розсівала нас зайвою жестикуляцією.

Бачила нас усіх разом і кожну зокрема. На її лекції увага була чимсь зовсім природним і було неможливо думати про щось іншого. Ми бачили тільки її і чули тільки те, про що вона говорила. Третя частина лекції це було, як тоді казали, «Відпитування нової лекції». Вона ставила питання так, щоб збагнути власну думку учениці на дану справу» [4, с. 42].

Дуже багато уваги письмовій роботі учнів. Вона давала багато часу на шкільні письмові роботи. К.Малицька знала кожного учня дуже добре Була знайома з їхніми батьками, також знала обставини, в яких вони жили. Робила це непомітно, але усі відчували її піклування.

Між учнями не робила ніякої різниці, всі для неї були однакові. Соціальне походження учнів, їх матеріальне становище, віра тощо не мали для неї ніякого значення. Від талановитих вимагала дуже багато, менш здібним допомагала. Усіх старалася підтягати вгору.

3.1. Педагогічні ідеї у прозі Костянтини Малицької

Прозовий доробок Костянтини Малицької – чотири книжки, назва кожної з яких представляє центральний образ художніх текстів («Мама. Нариси з домашньої педагогії», Львів, 1902; «З трагедій діточих душ», Вашківці, 1907; «Малі герої. Картини з життя дітей», Львів, 1906; «Пісні», Львів, 1908). Хоча у центрі усіх творів є постать вихователя, вчителя, наставника, що втілюється в різних персонажах, набуваючи й символічного звучання.

Навчально-виховний процес та образ педагога у творах Костянтини Малицької представлені через відтворення конкретних життєвих ситуацій, в яких появляється різноманітність образу вчителя, залежно від контексту. Читач стикається з різноманітністю педагогічних постатей за їхнім віком, статусом, громадськими та особистими переконаннями, а також може розпізнати алегоричні втілення педагогічного ідеалу.

Спершу, важливо визначити ключові образи педагога в прозових творах Костянтини Малицької. Слід зазначити, що ці образи розкриваються взаємодією з іншими персонажами.

Отже, процес навчання та виховання не обмежується лише процесом викладання, а охоплює широкий спектр життєвих реалій, які відображають характери людей.

Образ вчителя у шкільних творах зазвичай зустрічається у більшості творів письменниці і виконує кілька функцій. Його присутність може бути епізодичною. У творах, таких як «При записі», «Збунтована шістка», «Помста», «Для товаришки», «Задля науки», «Китиця фіалок», «Син дефравданта», учителька виступає як спостерігач за подіями. Її реакція на дії учнів стає оціночним показником як для викладачки, так і для дітей.

Вона висловлюється іронічно щодо бажання матері забрати дитину з навчального процесу ради домашніх обов'язків; висловлює пишність відносно своїх учениць, які відмовились від грошей на нові сукні на користь громадських потреб; витрачає гроші на навчання талановитого учня; розчулюється перед проявом відданості дитини, яка в знак вдячності за турботу про неї, хвору, витримує фізичний біль, збираючи улюблені квіти для вчителя, і терпить насмішки однокласників через постійні запізнення та неохайність; намагається захистити сина шкільного директора-зłodія від насильства з боку ровесників.

Костянтина Малицька позитивно висвітлює учительську діяльність, уникаючи зображення жорстоких або несправедливих вихователів. Цим самим авторка підкреслює відмінність національного методу викладання від імперського, де для вчителя не існує класового розшарування – оцінюється справедливо виконана робота дитини, надається допомога за потреби, і проявляється щира любов до учнів.

Але існують твори, де через призму сприйняття педагога письменниця висвітлює амбівалентність навчальної діяльності. Виражаючи думки вчителя, наратив частково виступає як авторське «alter ego».

У творі «Мужицька дитина», який приймає форму листа від вчительки маленької Домни до її товаришки, розглядаються думки виховательки щодо вимог, стандартів і правил навчального процесу, які часто узгоджуються з проблемами реального життя. Піднімається питання необхідності практичних знань для молодих просвітників, які допомагали б їм адаптуватися до сільського життя. Це стає важливим, оскільки, підкорюючи науку, вони залишають поза увагою психологію, яка визначає виховання майбутніх учнів та їхніх батьків. Тут взаємодіють дві різні позиції.

З одного боку, селяни сприймають школу як щось непотрібне, що заважає фізичній праці та може призвести до небезпеки для виживання. Прості трударі вважають, що соціальний устрій залишиться незмінним, і вони марно сподіваються на зміни завдяки книгам. З іншого боку, вчителі ставлять за мету підняти егалітарну громаду до свого рівня - від елементарної гігієни до наукових знань, щоб пасивна маса усвідомила потребу в самореалізації та приєдналася до спроб інтелігенції відродити державу.

Авторка вбачає корінь цієї проблеми у введенні формалізму і страху, що важливіше зосереджуватися не лише на розумовому розвитку, а й на формуванні серця обох учасників навчального процесу.

Такий підхід має визначати толерантність, а не вимогливість і обов'язковість, що дозволяє індивідуалізувати підхід, поліпшити роботу вихователя, наголосити на її важливості і стимулювати розвиток особистості ще змалечку «...саме ті області, які лежать поза сухими приписами і параграфами, – се якраз те царство душ, котре проповідував Христос...» [16]. Отже, Костянтина Іванівна зосереджує увагу на потребі індивідуалізувати освіту, надати вчителю певну свободу дій у стосунках із дітьми, запровадивши психологічну підготовку й адаптацію для майбутніх педагогів.

Особливу увагу варто звернути на твір «Відгуки життя», де порушено актуальну й на сьогодні проблему – еміграція та передусім втеча молоді за кордон.

Читання різдвяного листа з лейтмотивом «дати грошей» малим Миколою, адресованого братові у Канаді, переплітається з роздумами вчительки, яка спостерігає за реакцією своїх учнів. Молода жінка констатує, що більшість дітей щиро захоплюються хай нужденним, але примарним Заходом, прагнуть якомога швидше вивчитись, аби виїхати з України. Вони не зважають на слова вчительки щодо переваги духовного над матеріальним, залишаються байдужими до патріотично-педагогічної «проповіді»: «знання не на те треба здобувати, щоб іти у чужі краї, що і на своїй рідній землі доволі роботи знайдеться і жити можна, що як вже йти в чужину, то хіба на те, щоби, заробивши гроші, знова до своїх повернути» [16].

Окрім того, що шкільні вчителі втілюють образ вихователя за прямим значенням, Костянтина Малицька розглядає його різні аспекти. Здебільшого у її в творах акцентується на ролі батьків як первинних педагогів дитини. Зокрема, в матеріалах прозових текстів вони представлені в різних виявах: як жінки, які внесли патріотизм у основу виховання або, навпаки, прагнуть втілити філософію споживача (такі як у «Мати»); які пишаються своїми дітьми, не помічаючи їх неприйнятних дій («У церкві», «Її син»); які, через свою поведінку, підтримують класові нерівності («Мур»); які принижують дітей, використовуючи їх як безкоштовну робочу силу і не дозволяючи їм розвиватися («При записі», «Мужицька дитина»); або які поглядають на літніх людей з презирством, ігноруючи можливість подібної долі для себе («За провини батьків»); ті, хто прагне втілити ідеї соціальної справедливості як найвищу цінність («Великодні квіти»); ті, хто декларує одне, а діє протилежно своїм принципам, вчачи дітей лицемірству та подвійним стандартам («Гріх»); та ті, хто ізолюють дітей від повсякденних турбот, підтримуючи їхню вищість над іншими («В залізниці»).

Особливу увагу заслуговують два твори, в яких матеріальні роздуми виражають думки про ключові аспекти виховання, що співзвучні авторській позиції. Автор не випадково вибрав форми діаріусу та епістолярію для висловлення материнських міркувань, оскільки монологічна форма не лише сприяє особистій інтимності висловлення та додає сакральності роздумам, але й містить актуальні позачасові проблеми.

У творі «Картки з щоденника матері» Костянтина Малицька обґрунтовує власні погляди щодо навчального процесу на прикладі місячного знайомства з родиною, в якій діти готуються до складання іспитів. Письменниця зіставляє Галю, Стефка і Віру – відмінників, які ладні на все, аби отримати свідоцтво й досягли своєї мети, та Мирона – сільського хлопчину, першого учня народної школи, який має неабиякий світогляд і захоплюється книжками, проте не зміг сформулювати «розумні» відповіді й не склав іспитів. Костянтина Іванівна порушує питання про потребу поєднувати фізичний, розумовий та духовний розвиток дитини, про неприпустимість заохочувати учнів до фальшу і лицемірства з нездоровими амбіціями у дорослій грі кар'єристів, де мета («добре свідоцтво») виправдовує засоби, про хибну систему наче об'єктивного оцінювання, в якій вартує не розуміння і мислення, а винятково буквальне відтворення матеріалу, що зумовлює уніфікацію дітей, перетворює їх на безлику масу, про заміну педагогіки – мистецтва виховання – дресурою, що змінює осмислення та інтерпретацію знань на зубріння і нівелює працю викладача: «...розбудить в нім любов знання для знання, стремління до світла і правди о власних силах – і подаватиме відомості, зв'язані якнайтісніше з життям» [16, с. 137]. Звідси, Костянтина Малицька переконливо доводить, що статус не конче відповідає сутності людини, але щодо вчителів, тим паче матерів, подібні помилки стануть фатальними для родини, нації та держави.

«Ця тема домінує у творі «Листи мами». Письменниця відтворює лише три листи, однак порушує в них проблему відповідальності людини за свої

думки і вчинки перед двома жінками – матір'ю і Батьківщиною, де перша здатна віддати найдорожче, власну дитину, заради утвердження і процвітання Вітчизни. Костянтина Іванівна підкреслює, що в умовах бездержавної нації не існує неважливих речей, непомітних дрібниць, дозволених слабостей та страхів, оскільки, на думку авторки, від патріотизму, знань, згуртованості, чесного сумління, витривалості й працелюбності залежить будучність русинів. Тому материнське виховання, її орієнтири, система морально-етичних цінностей, а згодом – справедливе неупереджене оцінювання вчинків дитини виступають основою формування, становлення і поступу людини. Доцільно зазначити, що виняткову важливість цих стосунків письменниця підкреслює графічно: ввічливе та ласкаве звертання до мами – «Ви», «Мамусенько», «любі Мамо» – вказує на пошану, подяку і любов сина, який прагне виправдати сподівання найближчої людини. Натомість жінка, звертаючись до своєї дитини, використовує різні написання: коли йдеться про занепокоєння і страхи хлопця, мати вживає слова з маленької літери («син», «хлопче» тощо), а схвалення, спонукування, настанови й імперативи посилює займенником із великої літери – «Ти». У такий спосіб Костянтина Малицька підкреслює маргінальність споживача й винятковість людини честі й обов'язку.

Крім образу матері, письменниця також досліджує вплив інших членів родини. Так, у творі «Задля рідного слова» прикладом самопожертви і патріотизму для сестри стає старший брат.

Натомість у творі «Мачуха» бабусині й тітчині розмови про мачуху зумовили упереджене ставлення Наді до нової дружини батька. Вплив на психіку дитини виявився настільки потужним, що дівчинка не дала жодного шансу ані собі, ані «мамі» принаймні на добрі стосунки, незважаючи на щирість і розуміння гарної жінки. Варто наголосити на тому, що в обох творах головну роль відіграє вербалізація чуттів: у першому випадку плекається патріотизм (театралізований дійство з ушанування пам'яті 250-

річниці повстання Хмельницького, співи й декламації, виконання гімну), в другому наполегливо множиться ненависть через ревності дорослих (матері й сестри, служниць) до будь-якої заміни померлої жінки (казки про лютих мачух і знедолених сиріт, розповідь про квітки «мачушки», нав'язування стереотипів) навіть ціною спокою та щастя онуки й племінниці.

Отже, можна зробити висновок, що найближчі родичі, насамперед мама, – перші педагоги дитини. Саме вони формують її світогляд, морально-етичні цінності, ставлення до Батьківщини, до себе та інших.

Чи не найцікавішими у прозовому доробку Костянтини Малицької є твори, в яких педагогами як для дорослих, так і для своїх ровесників, стають діти. Вони демонструють вражаючу силу волі й витримку, ризикуючи власним життям заради порятунку іншого («Боягуз», «Урятувала»), виступають прикладами працелюбності («Задля науки», «Її син»), ототожнюють власну гідність із честю громади, нації, країни («Малий гуцулик», «Мур»), вчать жертвності та всепрощенню («Для товаришки», «Помста», «Збунтована шістка», «Китичка фіалок», «Великодні квіти», «Найменший»).

Крім зазначених тем, письменниця-педагог, звичайно, порушує також освітянські питання.

У творі «Гріх» виявлена відмінність між ідеальними принципами та реальним життям. Стефко, як «дитина ХХ століття, аналітик з народження», вивчає Божі заповіді та щиро вірить у безгрішність батьків, але зазнає психологічної травми від зради матері. Важливо відзначити біблійний контекст у творі, коли Стефко, намагаючись подарувати лілії, символ чистоти у християнстві, відкриває порушення шостої заповіді матір'ю, і пелюстки стають «тернистим голим прутом» в його руках. Ця перша зрада відображається як початок випробувань та страждань, від яких залежить подальший розвиток особистості від «ангела» до героя або безособової маси із масками лицемірності.

У творі «Малий гуцулик» порівнюються персонажі з різних вікових груп, соціальних станів і національностей. Данило, хлопчик, який проводить пані Карпатами, виявляє ряд позитивних рис, таких як кмітливість, відчайдушність, зухвалість, сміливість і гідність. Він також визнає, що русинам не вистачає освіти через бідність, але наголошує, що це необхідно для їх визнання як самобутньої та самодостатньої нації та для того, щоб їх почули у світі.

Важливо відзначити, що для Костянтини Малицької педагогами є не лише особистості, але й представники оточуючого світу та символічні образи. Особливий акцент робиться на пісні та книзі як феноменах, що існують завдяки творчості людей і передаються від покоління до покоління. Колискова, серед усіх народнопоетичних творів, займає визначне місце, як виразова сутність людського існування, перший вербально-музичний твір, сповнений найглибших материнських почуттів, без яких будь-яке навчання та виховання втрачають свій сенс.

Щодо літературної праці, Костянтина Малицька представила педагогічну казку «Діточа книжка», яка володіє притчевістю. Письменниця акцентує увагу на необхідності ретельної та уважної роботи з літературою (навчальною, художньою, релігійною, науковою) для дітей.

Однак, найважливіше - це звернутися до педагогічної складової, оскільки вміння представити матеріал і вміло розкрити його сутність мають величезний вплив на бажання дитини навчатися. Від змісту підручника і вміння передавати інформацію залежить розвиток дитини як повноцінної особистості в суспільстві та державі. Костянтина Іванівна зауважує, що навколо дітей є світ відчуттів, питань, віри та любові, і при створенні матеріалів для них важливо враховувати їхні бажання, інтереси та спосіб сприйняття світу, оскільки діти, будучи в своєму світі, виявляють унікальність та особливий спосіб сприйняття оточуючого середовища. «як і давніше були тільки дітьми: сміялися з дрібниць, плакали із-за дрібниць,

боялися, чого не було боятися, а йшли без остраху там, де справді грозила небезпека» [6, с. 150]. Відтак, лише поєднавши розум (учений), досвід і мудрість (народний учитель), віру (Бог) та любов (мама) у книзі, викладеній вправним, щирим і добрим педагогом, можна сподіватися на гідних і вдячних вихованців. Притча-казка має відкритий фінал, що є пророчим для сьогочасної України, в якій проблема змістового наповнення шкільних підручників украй актуальна.

Насамкінець доречно згадати про найкращого вчителя не тільки дитини, а й усіх, незалежно від віку, статі, стану тощо. Костянтина Малицька згадує про нього у своїх творах спорадично, зате раз у раз підкреслює його незмінність і потрібність.

Мова йде про природу як найвідданішого вчителя. Спостерігаючи за рослинами, тваринами та птахами, дитина вчиться поважати оточуючий світ. На відміну від дорослих, що, можливо, намагаються підкорити природу, діти співіснують з нею, розглядаючи свою родину як частину фауни. Значущість дозрівання плодів розуміється як природний процес переходу від індивідуальності до особистості та відзначається зміною поколінь.

Також Костянтина Іванівна акцентує увагу на необхідності фізичного здоров'я дитини. Вона наголошує на важливості визначення меж розумових завдань та необхідності збалансування розвитку всіх аспектів людини (духовного, емоційного, фізичного) у процесі навчання та виховання.

Крім того, письменниця нагадує про швидкоплинність людського життя і вічність природи: «І зорі світять, і солов'ї співають, і чорні ворони сердяться. І так воно у безконечність» [16, с. 233]. Гармонія, відсутність масок, споконвічність справедливих законів буття – особливості світу природи, на прикладі якого вчиться та котрому відповідає дитячий світ, у якому чуття, думка, слово і вчинок складають цілісність.

Отже, аналізуючи прозовий доробок Костянтини Малицької, можна визначити особливості її стилю. У своїх прозових творах авторка часто

використовує форму оповідання, де ключову роль відіграє морально-етична проблематика. Заголовки її творів відображають головну ідею, а розповідь часто переривається внутрішніми монологами персонажів, коментарями до подій або навіть набуває форми листування чи щоденника.

Письменниця не лише показує характери через події, дії чи словесний вираз (діалоги, висловлювання, що відображають рівень освіти або емоційний стан), але й використовує невербальні засоби оцінки (іронічний посмішок, вищий погляд, стиснуті руки і т. д.).

Таким чином, наративний голос виступає в ролі об'єктивного спостерігача. Він не коментує дії персонажів, а розкриває їхні характери у конкретному епізоді життя, коли вибір звичайної людини має важливий вплив на майбутнє родини, нації чи країни. Костянтина Іванівна показує різноманіття поглядів на ту чи іншу ситуацію, і навіть при завершеній окремій історії залишає відкритим фінал, зробивши читача співрозмовником та співавтором художніх творів.

Важливо відзначити також присутність автобіографічних елементів у творах письменниці, яка обрала педагогічну професію свідомо, бачачи в ній відповідальну і навіть святкову місію виховання поколінь патріотів - чесних, гідних, сміливих, розумних і міцних (фізично та морально), - від яких залежить відродження та розвиток незалежної Української держави.

Недаремно вона порівнювала вчителя-вихователя з найріднішою людиною: «...духові матері тисячів дітвори, що продовжуючи домашнє виховання, сповняємо також те велике материнське післанництво» [16, с. 485].

Костянтина Іванівна ділиться в своїх творах тим, що вона особисто відчула і знала з власного життєвого досвіду. Вона презентує тему, яка є зрозумілою та близькою для неї – про жінку, яка присвятила своє життя викладанню. Ця жінка була активним учасником педагогічних товариств, ініціатором створення жіночих організацій, захисницею прав вчителів і

засновницею українських шкіл у Росії. Письменниця розширює семантику поняття «педагог», враховуючи, окрім очевидного значення вчителя або викладача навчального закладу, також батьків, особливо матері, як найближчих вихователів; дітей, що представляють наслідки всебічного навчального процесу; пісні, зокрема колискову – символічне вираження материнської любові; і книги, що є утіленням синтезу мистецтва, мудрості поколінь і знань; а також природи, яка виступає як ідеальний вчитель з незмінними найкращими учнями.

Костянтина Іванівна Малицька протягом свого життя приділяла увагу принципам, які вона впроваджувала у своєму творчості, незважаючи чи то поетичні твори, прозові твори, публіцистика чи мемуари.

Вона впроваджувала їх в освітянську галузь, керуючись власним гаслом: «До смілих належить світ – до смілих і віруючих!» [16, с. 487].

3.2. Питання родинного виховання у творчій спадщині Костянтини Малицької

К.Малицька чітко усвідомлювала вагу материнського впливу для молодих, ще неутверджених дитячих душ. У сімейному вихованні вона бачила джерело національної самосвідомості, і в цьому процесі невідомою нею була роль матері. Навіть як молода вчителька, К. Малицька енергійно пропагувала ці ідеї на різних заходах, використовуючи обширний арсенал наукових аргументів для заклику до праці на користь прозріння рідного народу. У своєму виступі на вічі в Станіславі у 1902 році вона охарактеризувала історію жіночого руху в усіх європейських країнах і в Америці, а потім перейшла до жіночого руху в Австрії, зосереджуючи увагу на русі українських жінок Галичини. Порівнюючи його з аналогічним рухом в Польщі, К. Малицька визнала велику роботу польських жінок у цьому напрямі, внаслідок чого руські міста й села полонізуються під їхнім впливом. Тому на її думку, «...цілею змагань нашого жіноцтва повинна бути борба з

полонізацією, організація промислу жіночого і просвіта жінок» [41, 1902. Ч. 60. с. 3].

Педагог закликала піднести роль матері в суспільному вихованні: «... Чи може хто краще і вірніше подати нам психологію розвитку дитини в її перших літах, як не інтелігентна мати, котра обсервує ту дитину в найменших проявах душі. Найінтелігентніший мужчина-отець не зуміє сего відкрити, що лиш око і серце матери відкриє і відчуває. А подумаймо ми лиш, які цікаві документи розвиваючогося чоловіка зібрани би ми, коли б кожна мати вела обсерваційний дневник над своїми дітьми і поміщувала свої замітки в педагогічний часопис чи порушувала сі теми на сходинах в товаристві» [30, с. 38–39]. Думки стосовно вирішального впливу матері на виховання дитини письменниця пропагувала на вічах, зібраннях. На її думку, в умовах відсутності власної держави значення сім'ї у вихованні ще більше посилюється, так як лише в ній можна сформувати основи християнської моралі, зберегти народні звичаї й традиції.

Саме в рукаи жінки, переконана К. Малицька, «судьба зложила долю поколінь, назвавши матерію людства» [41, 1906. 17 вересня. 1, с. 3]. У вітальному листі, якого педагог, перейшовши працювати у Львів, надіслала своїм соратникам, жінці-буковинці вона присвячує такі слова: «...Любов'ю будь!.. Красою будь!.. Але як грім ударить в захист твій, в родину, як ворог запалить твій дах, збезчестить огнище святе, прадідні святощі розкине – тоді героєм будь..., закуйся в сталь, в залізну зброю і йди у бій» [41, 1906. 17 вересня. с. 3]. З цього випливає, що авторка приділяє увагу жінці не лише у ролі берегині та охоронниці домашнього вогнища, але і наголошує на важливій героїчній місії – захищати, зберігати і оберігати свою сім'ю. Вона розширює роль матері за межі сім'ї, бо від материнського виховання залежить доля всього народу. Таким чином, українські матері повинні бути свідомі своєї високої місії, оскільки сила народу має велике значення, ідеали якого вирощуються в родині поряд із загальнолюдськими цінностями [30].

К.Малицька вважала, що сім'я та родина є ключовими місцями, де формується особистість, вкладаються основи добра, гуманності, патріотизму та національної свідомості. Вона акцентує увагу читача на важливості ролі матері у формуванні національної самосвідомості дитини в польській родині. Письменниця закликає розглядати серйозно роль та значення жінки в суспільстві, оскільки українські матері є важливим елементом цього процесу. «...рівночасно стоять на сторожі народности руської у самого таки її коріння, спиняючи полонізаційний вплив польських матечок, який польські піонерки ширять скрізь по наших селах і містах» [30].

Промовляючи перед різними аудиторіями та на мітингах, Катерина Малицька намагалася ставити акцент на питання родинного виховання. Велику увагу вона приділяла організації та проведенню свята Матері, яке галичани традиційно відзначали щорічно. Наприклад, у 1930 році, коли місцеві мешканці знову вшановували матері, К. Малицька опублікувала у часописі «Нова Хата» статтю під назвою «У свято матері». У цій статті вона коротко розглядає значення матері в різні історичні періоди у різних культурах та підкреслює велику роль жінки у всіх аспектах суспільного життя, особливо у важкі післявоєнні роки. Матір та дитину вона розглядає як визначальні фактори у формуванні майбутнього.

Тому не випадково, зауважує педагог, що «...сьогодні душа дитини з усім її багатством стала предметом студій не лише матерів, а й учених. Педагогіка, медицина, психологія, філантропія подали собі руки, щоби – пізнавши тіло й душу дитини, розвинути їх для власного її добра й для добра загалу» [34, с. 1]. Наводить низку прикладів з історії, що доводять вагомий вплив матерів на формування характеру своїх дітей.

К.Малицька вбачала завдання родинного виховання у глибокому зв'язку із змінними законами суспільного розвитку, підкреслюючи, що саме родинне виховання готує особистостей для майбутнього життя. Тому, на її думку, матері та діти повинні виконати нове завдання – відродження

людства до нового вищого й потужнішого життя – матір у теперішньому через дитину, а дитина в майбутньому. За переконанням учителя, для цього необхідно виховувати матері, які усвідомлюють свої обов'язки, і створювати всі умови для їх виконання, а також надавати дитині свободу для розвитку.

Пояснюючи перше завдання, К. Малицька вказувала, що для виховання, матерям необхідні не лише материнські інстинкти, але також знання з гігієни, фізіології, педагогіки та психології. Таким чином, вона підтримує ідею про фахове та професійне виховання дівчат – майбутніх матерів, і висловлювала потребу у створенні шкіл або курсів для них.

К. Малицька також піднімала актуальне питання емансипації жінки, вказуючи, що нова епоха та сучасні умови дедалі більше віддзеркалюють жінку від дому та обмежують її вплив на формування дитячої душі. Вона наголошує на тому, що вплив матері є вирішальним для формування особистості дитини і його неможливо замінити нічим. Тому, на її думку «нова доба, доба будучих матерей, мусить їх привернути додому... Нова доба мусить привернути дітям матері, бо тільки вони, вони одні, переказуючи дітям нові думки, нові почування, зможуть перестроїти й цілу суспільність до кращого нового життя» [34, с. 2].

На думку К.Малицької, саме у сім'ї виховують тих, хто відданий своїй батьківщині. І справжнє патріотичне почуття означає не лише самовдосконалення, але й надання допомоги іншим. Таким чином, десятирічний Ромко вирішує попросити свого батька про можливість запросити свого друга Івася на канікули. Батько погоджується і пропонує Юркові, його сінадцяти-річному племінникові, допомогти обом хлопцям готуватися до вступу в гімназію. Юрко на це щиро погоджується: «Я дуже радо возьмуся за се, щоби придбати Руси одного розумного робітника. Нам треба їх багато, і Ромко добре робить, що не позваляє Русини-товаришеви пропадати поміж чужими, а горне его до своїх» [34, с. 211].

К.Малицька втілює образи своїх героїв у контексті їхньої епохи. Вона зображує як дітей із бідних родин, так і тих, що належать до заможного суспільства, об'єднуючи їх спільною метою досягнення ідеалу добра і краси. Як у художніх, так і у публіцистичних творах письменниця підкреслює, що для дітей важливіше не матеріальний достаток, а розуміння, співчуття, увага, ласка та доброта. За словами авторки, найбільший вплив на виховання справляє сім'я, де закладаються основи чесності та високих моральних цінностей.

Концепція родини як «психологічного сховища» набуває особливого значення в сучасності. За словами психологів, родина повинна стати надійним пристановищем в умовах будь-яких труднощів. Зростання числа сімей у складних життєвих обставинах вразливо впливає на дорослих і особливо на дітей. Психологи, соціологи та педагоги пов'язують збільшення злочинності серед дітей з втратою родиною своїх виховних функцій.

Твори К. Малицької сьогодні мають особливий прагматизм для дорослих. Вони спонукають задуматися про трагедію дитячої душі та розуміти, що немає заміни виховному впливу батьків, їхній любові, турботі та опіці. Спільна відповідальність батьків і вчителів є важливою для підтримки дитячої душі, яка стикається з соціальною несправедливістю та труднощами. Наприклад, герой новели «Син дефравданта» [33, с. 99–104].

, маленький Гуго із заможної родини, стикається з трагедією, коли його батька обвинувачують у крадіжці, зруйнувавши його звичний світ

У новелі «Мужицька дитина» [23] страждання головної героїні на перший погляд не такі вже й вагомі: у дівчинки брудне недоглянуте волосся, яке вона будь-що намагається привести в порядок, аби заслужити похвалу вчительки.

Однак страждання дівчинки набагато глибші, ніж може видатися з першого погляду. Розкуйовджене волосся, заляканий вигляд не дозволяють дитині бути такою, якою вона хотіла б – акуратною, впевненою в собі,

кращою, ніж є насправді. Для кожної людини притаманне прагнення до краси, досконалості. Маленька героїня К. Малицької докладає титанічні зусилля, щоб змінитися в кращу сторону і заслужити похвалу вчительки, і, коли їй це не вдається, переживає глибокі душевні страждання.

Педагог за покликанням, тонкий знавець дитячої душі, К. Малицька доводить, що дитина однаково глибоко страждає чи то від безсилля привести в порядок неслухняне волосся, чи від усвідомлення власної провини у тому, що в громаді можуть забрати пасовиська (новела «Порохівня») [29].

Величезний емоційний удар переживає головний персонаж новели «Гріх» [8], коли випадково стає свідком того, як його мати, найчесніша і найдорожча людина, обіймається з іншим чоловіком. Родинний огонь зруйновано, і юнак відчуває себе нещасливим та обдуреним найближчою особою, що лише підсилює його страждання.

Біль і розчарування заповнюють дитяче серце, гіркота, почуття безвихідності та великої драми впливають на нього тяжким тягарем. Троянди й лілії, які юнак подарував матері, впадають «на землю у порох» – це символічне відображення втрати дитиною найвищого ідеалу. Авторка, однак, далека від ідеалізації сімейного життя, про що свідчать оповідання «За провини батьків» та «Гріх». Вона, як ретельний психолог, розглядає глибину переживань і страждань малюків, спричинених втратою родинних ідеалів і руйнуванням сімейного гнізда.

Для дитини мати завжди є найближчою і найдорожчою особою, тому втрата її вкрай болісно відзначається в дитячих серцях. В історії української родини маємо численні випадки, коли жінки виховували чужих дітей, надаючи їм тепло, ласку і турботу.

Нерідко уявлення про мачуху узагальнюється як про злу й безжальну істоту. Такий стереотип передається сирітці її бабусею, навіть якщо вона не має жодного досвіду з мачухами. Для дитини це подвійне горе: з одного боку – смерть матері, з іншого – страх перед мачухою. Героїня новели «Мачуха»

[22] не може впевнитися в іншій жінці, приховуючи у собі біль втрати та сум душі, оскільки не має розради й підтримки.

Досліджуваний період відзначається збільшенням уваги до жінки-матері як виховательки та суспільної діячки. К.Малицька, усвідомлюючи, що ставлення до жінки, особливо матері, формується під впливом суспільних та культурних умов, розробила обширне дослідження під назвою «Мати й дитина в поході сторіч», яке можна вважати своєрідною лекцією з історії педагогіки. У цьому дослідженні вона прослідкувала роль жінки у громадському та сімейному житті від найдавніших часів до ХХ століття.

Важливо відзначити, що наприкінці 1942 року Український Центральний Комітет прийняв рішення випускати додатки до «Вісника УЦК», кожен з яких мав на меті розглядати певне ключове питання. Оскільки в межах відділу культурної праці функціонувала головна жіноча секція, багато випусків додатків були присвячені жіночим аспектам. У шостому числі від 1943 року був представлений матеріал, підготовлений Костянтиною Іванівною, що розглядає значення жінки-матері у різних народів з найдавніших часів.

Оскільки «...обличчя народів в значній мірі залежить від того, які є їхні матері, в яких умовах приносять на світ своїх дітей, яку мають можливість впливати на їх виховання та як вони це роблять» [20, с. 2]. К.Малицька привернула увагу до Дня матері через своє дослідження. Вона намагалася привернути увагу суспільства до цього важливого аспекту виховного процесу, сподіваючись, що ця тема викличе загальний інтерес та широкий відгук.

Зауваживши, що від самого початку існування суспільства ключову роль відігравала жінка-мати, К.Малицька підкреслює тісний зв'язок між долею матері та дитини, що протягом усіх історичних періодів залишається невід'ємним. Вона докладно розглядає процес виховання дітей в епоху матріархату і патріархату, в родинях стародавнього Китаю, Індії, Єгипту, а

також серед народів Сирії, Вавилону та Персії. Крім того, авторка заходить у гендерні аспекти, ілюструючи різнозначні ставлення до народження хлопчиків і дівчаток у різні етапи історії.

Для цього вона приводить приклад давньокитайської легенди про створення чоловіка з золота та жінки з дерева; також нагадує про стародавній китайський звичай не приділяти уваги дівчинці протягом трьох днів після народження. Аналізуючи системи виховання в Спарті та Афінах, Малицька виявляє гендерні мотиви, зауважуючи на позитивні та негативні аспекти обох систем. У підсумку вона приходить до висновку, що жінки в Спарті користувалися більш широкими правами, ніж їхні Афінські колеги. Зокрема «вміли статися позитивним та рівнорядним чинником в суспільстві» [20, с. 5]. Крім того, спартанки самі вигодовували власних дітей і в усій Греції славилися як найкращі годувальниці, цьому сприяла їхня хороша фізична підготовка.

Проаналізувавши роль жінки – виховательки дітей – у давньому суспільстві, в Афінах, Спарті, Римі, в Європі у XIX-XX ст., К. Малицька робить висновок, що «джерелом всякого поступу є виховання в родині, воно кладе перші основи моральних вартостей у душу дитини та її умового розвитку. Мати є тою, що засіває перші зерна знання в молоді серця» [20, с. 81]. Тому вона акцентує на тому великому значенні, яке мала мати для виховання в дітей моральності, духовності, добродеті, любові до батьківщини в різні історичні епохи. Автор наголошує на непересічному значенні вірності жінки чоловікові, родині, відданості справі плекання дітей. Вона з любов'ю змальовує виховання дітей у давніх слов'ян, у Київській Русі. На прикладі княгині Ольги, княжни Романової, Марини Мазепи – матері гетьмана І. Мазепи доводить, що жіноцтво віддавна брало активну участь у церковних, громадських, політичних справах, виховуючи своїм прикладом майбутніх патріотів-державників.

Важливе значення для формування особистості дитини, за словами К. Малицької, має колискова пісня, що авторка мистецьки відтворює в медитаційній новелі під назвою «Пісні» [28, с. 215–220]. У цьому алегоричному творі розглядаються різні жанри пісень, де колискова пісня визнається переможцем у їхніх змаганнях.

Образ родинного вогнища та матері-берегині виявляється як невидима тема в творчості К.Малицької про матір насичені сенсом і охоплюють важливі національні проблеми.

Мати, як головний герой, висловлює роздуми про найвищі чесноти та ганебні речі, яких кожна людина повинна уникати і з ними боротися. В новелі «Мати» [21, с. 220–224] наприклад, найрідніша людина говорить до своєї дитини із щирим переконливим висловом: «Найтяжчим гріхом, за який нема ні тут, ні там прощення, є зрада». Письменниця, таким чином, підкреслює необхідність того, щоб мати, яка хоче виховати патріота, сама мала високу національну самосвідомість і була свідомою свого виховного обов'язку.

К. Малицькій вдається уникнути сухого моралізаторства, педантичності. Моральні настанови подані у формі довірливих бесід матері з дитиною, листа тощо. Так, в оповіданні «Листи від мами» жінка-мати звертається до сина з напутніми словами: «Так, я хочу, щоби ти став героєм, але не у великих ділах світової слави, а героєм щоденного життя – щоб завсігди міг в собі побороти все дрібне, самолюбне, низьке, погане, а заправляв волю і духа до всього сильного, гарного, чесного, розумного» [19, с. 229.].

К.Малицька демонструє і негативний, часом навіть шкідливий вплив матері на виховання дитини. Слепа, обмежена материнська любов часто наносить невиправну шкоду дитячій душі. Про це йдеться в окремих оповіданнях. Педагогічні роздуми К.Малицької об'єднує ідейно-тематична спорідненість і характер конфлікту, що проходить через особливості формування світу дитини, і зображення виховного впливу матері.

Отже, у своїх творах К. Малицька переконливо доводить, що любити дитину – не сліпо потурати їй забаганкам, а пізнати прагнення й поривання її душі. У всьому оправдуючи своє чадо, наосліп критикуючи роботу вчителя, батьки тим самим приносять велику шкоду вихованню своїх же дітей. Така сліпа любов нездатна сприяти формуванню особистості, робить дітей безвольними, безхарактерними чи, навпаки, потурає розпещеності, вседозволеності.

У творчості К. Малицької знаходимо як науково об- ґрунтовані й виписані на основі наукових даних думки стосовно ролі матері у вихованні дитини, так і художньо оформлені міркування, які через художні коди доносили новаторські педагогічні ідеї.

Соціальний та виховний стан сучасної родини, аналіз досвіду роботи загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, а також зміст підручників і посібників для вищої школи засвідчили необхідність використання родинно виховного досвіду К. Малицької. Його пропагування дасть можливість забезпечити вчителів, студентів широкими знаннями і навиками роботи з сім'ями.

ВИСНОВКИ

Особистісне становлення та активний період життя Костянтини Малицької припадають на XIX – початок XX століття, період, який відзначався продовженням модернізаційних процесів у Галичині й Буковині, започаткованих у Західній Європі наприкінці XVIII ст.

Вона виховувалася в сім'ї греко-католицького священника у Галичині і вже з дитинства була залучена до праці. Її дитячі роки пройшли в атмосфері давніх традицій і звичаїв Галичини, де вона вивчила народні пісні, казки, легенди та познайомила з селянським життям. Перші враження залишили глибокий слід у її серці та пам'яті, зокрема вона вперше почула про Тараса Шевченка від свого дідуся, греко-католицького священника.

Бібліотека рідного брата її бабусі, відомого галицького вченого і просвітителя о. А.Петрушевича, відіграла значущу роль у інтелектуальному розвитку Константини, там вона захопилася читанням книг і стародруків.

Майбутня письменниця отримала початкову освіту у школі Станіслава, яка відіграла важливу роль у її національному становленні. Після успішного завершення Станіславської державної гімназії в 1889 році, вона продовжила освіту в Львівській державній жіночій учительській семінарії в 1887–1891 роках.

Громадянську позицію К. Малицької формували яскраві особистості того часу, такі як О. Партицький, О. Барвінський та інші. Роки її навчання у Львові були насичені подіями, такими як боротьба за український університет, голодування студентів, криваві вибори 1908 року, акт М.Січинського, смерть А.Коцка та процес над 101 українським студентом, що визначило громадянську позицію письменниці.

Після отримання диплома народної вчительки у 1892 році, молода інтелігентка розпочала працювати в містечку Єзуполі біля Станіслава (сучасне Івано-Франківськ), а потім перейшла до Галича. На новому місці

праці К.Малицька вперше зіткнулась із українськими дітьми. Активно взялася за працю.

У Галичі, загалом, пропрацювала вчителькою одинадцять років. Саме тут вона заохочувала свідомих українців до заснування читальні «Просвіти», а відтак і до діяльності в церковному хорі. Розгорнула громадсько-культурну, просвітницьку й публіцистичну діяльність, друкувала в пресі патріотичні поезії.

Близькість Львова та наявність нав'язаних там контактів сприяла й іншим зацікавленням К.Малицької. Вона далі співпрацювала з журналом «Дзвінок». У 1898 р. вийшла друком її перша книжечка і «Малі герої», яка стала улюбленою лектурою українських дітей. Її письменниця підписала псевдонімом Віра Лебедова, що згодом став її головним іменем у дитячій літературі.

В українській пресі вона писала найчастіше на педагогічні теми. Проте інколи появлялися статті з суспільно-політичної проблематики. Уже в перші роки фахової праці, К.Малицька проявляла себе всебічно.

Своєю працею в читальні «Просвіти» вона налаштувала проти себе місцевого пароха-москвофіла. Завдяки його доносам, крайова шкільна рада вирішила «перевести її на роботу в Західну Галичину, тобто на польську етнічну територію»

Проте для К.Малицької ця конфліктна ситуація не скінчилася трагічно. Саме в той час, відомий в українських колах шкільний інспектор Буковини О.Попович, розгорнув широку педагогічну працю і приймав здібних учителів-українців на посади.

На той час, ім'я Константини Малицької вже було відоме завдяки її педагогічній і журналістській праці. Тому невдовзі вона посаду вчителя п'яти класовій народній школі школи в Лужанах, що під Чернівцями.

Загалом, роки проведені в Галичі, були дуже цінними в її житті. Вона познайомилася з життям невеликого містечка в Галичині. Його потребами, проблемами, побачила залежне становище українського вчителя.

Тут вона зробила перші кроки для розвитку свого таланту. Тут вона почала писати. Після міського оточення у Станіславі, Львові й Галичі, К.Малицька вперше зустрілась із українським селом.

Три проведених там роки були найкращими в її житті. Для К.Малицької це було не тільки збагаченням її досвіду фахової і громадської діяльності, але й певним перепочинком після напруженої атмосфери галицько дійсності.

Подібно, як і в Галичі вона й тут нав'язала контакт із тамошнім українським національно-культурним середовищем. Газету «Буковина» редагував тоді Ярослав Весоловський, У журналі «Промінь» К. Малицька належала до редакційної колегії.

Вона часто відвідувала Чернівці. Заприятелювала вона й із Євгенією Ярошинською, відомою вчителькою і письменницею. В той період, вона також познайомилася з письменницею Ольгою Кобилянською.

У Лужанах, вона співпрацювала з пожежно-гімнастичним товариством «Січ» Її авторству належить січовий марш «У Січі! У Січі», в якому оспівувалася козацька слава, славна Запорозька Січ. Агітаційний характер мала її ще одна пісня «в Січ ставай».

К.Малицька також співпрацювала з українським молодіжним товариством «Сокіл». Зокрема написала сокільський гімн «Соколи, Соколи», який актуальний і до теперішнього часу.

У 1906 р. Константину Малицьку запросило Українське педагогічне товариство на вчительську посаду до Львова. Повернення до Львова стає новим імпульсом для цієї жінки – громадського лідера. Окрім учителювання, вона поринула в численні українські громадські зачинання та продовжила свої творчі розробки.

З 1906 року і аж до початку Першої світової війни вона редагувала журнал «Дзвінок», працювала в педагогічних товариствах «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» та активно співпрацювала з «Просвітою».

Перша світова війна стала поворотним моментом в долі Костянтини Малицької. 28 травня 1915 року Костянтину Малицьку, єдину жінку, разом з іншими видатними діячами через Москву було відправлено в Красноярськ, а звідти – по Єнисею в Тунгуський край.

Покарання вона відбувала в поселенні Пінчуга над Ангарою. Після Лютневої революції 1917 року в Росії Костянтині Малицькій вдалося вирватись з глушини, якийсь час вона проживала в Єнисейську, у Красноярську. З 1930 до 1939 року Малицька – член редакції журналу «Нова хата». Малицька захопилася кооперативним рухом, створила крамниці для фінансової допомоги освітянам.

У своїх творах К. Малицька переконливо аргументує, що любов до дитини не полягає у сліпому задоволенні її капризів, а у розумінні та врахуванні її внутрішніх прагнень та потреб. Твердженням авторки є те, що, намагаючись всебічно виправдати свою дитину і критикувати вчителя або батьків, батьки завдають значної шкоди процесу виховання своєї дитини. Такий сліпий підхід до виховання не сприяє формуванню особистості та може зробити дітей апатичними та безхарактерними, або ж, навпаки, виховувати їх у бездисциплінованості та відсутності меж.

У творчості К. Малицької виявляються як науково обґрунтовані думки, підкріплені науковими фактами, щодо ролі матері у вихованні дитини, так і художньо оформлені роздуми, які, за допомогою художніх засобів, пропагують новаторські педагогічні ідеї. Крім того, роботи авторки взаємодіють із суспільними та виховними аспектами сучасної родини. Її дослідження стосовно роботи загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, а також аналіз змісту підручників для вищої школи, підтверджують

важливість використання педагогічного досвіду К. Малицької. Пропагування цього досвіду може надати вчителям та студентам необхідні знання та навички для ефективної роботи з сім'ями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинський Ю. «Україна irredenta». Львів, 1900, вид 2-ге. 180 с.
2. Бурачинська Л. Непохитна. (Спроба життєпису). *Виховниця поколінь Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця / ред. І. Павликовська*. Торонто, 1965. С. 7–32.
3. Документальні виставки До 200-річчя з дня народження Антонія Петрушевича (1821-1913), українського історика, мовознавця, дослідника історії Галичини. URL: https://tsdial.archives.gov.ua/index5_12.html (дата звернення: 30.07.2023)
4. Петрів І. Педагог. *Виховниця поколінь Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця / ред. І. Павликовська*. Торонто, 1965. С. 41–45.
5. Січові пісні Віри Лебедової (Костянтини Малицької) URL: <https://mala.storinka.org.html> (дата звернення: 20.04.2023)
6. К. М. [Малицька К.] Возьмім его на село! *Дзвінок*. 1903. Ч. 13. С. 209–211.
7. Малицька К. В тюрмі і в дорозі на заслання. *Малицька К. Твори / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської*. Чернівці: Букрек, 2011. С. 390–396.
8. Малицька К. Гріх. *Малицька К. Твори / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської*. Чернівці: Букрек, 2011. С.109–115.
9. Малицька К. Доріжкою спогадів. *Діло (Львів)*. 1938. Ч. 9 (14 січня). С.12–13.
10. Малицька К. Із жіночої громади. *Малицька К. Твори / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської*. Чернівці: Букрек, 2011. С.267–269.
11. Малицька К. Збори «Жіночої громади» і основаня її кружка у Чернівцях. *Малицька К. Твори / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської*. Чернівці: Букрек, 2011. С.270–271.
12. Малицька К. З діточих споминів. *Дзвінок*. 1903. Ч.5. С.81–84.

13. Малицька К. Кілька думок про виклади і відчити для селян. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 272–284.
14. Малицька К. На фільмі споминів. *Виховниця поколінь Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця* / ред. І. Павликовська. Торонто, 1965. С. 50–57.
15. Малицька К. На хвилях світової війни. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 390–428.
16. Малицька К. Твори / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. 520 с.
17. Малицька К. В боротьбі за рідну школу. *Літературно-науковий вістник*. Львів. 1924. Кн. XII. С. 261–265.
18. Малицька К. За рідне слово – рідну школу. *Світло*. 1921. Ч. 5. С. 45–49.
19. Малицька К. Листи мами. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 229–233.
20. Малицька К. Мати й дитина в поході сторіч: матеріали до «Дня Української Матері і Дитини». Відділ культурної праці Українського Центрального комітету, Головна Жіноча Секція. Краків–Львів: Український Центральний Комітет, 1943. 15 с.
21. Малицька К. Мати. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 220–224.
22. Малицька К. Мачуха. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 125–132.
23. Малицька К. Мужичка дитина. *Малицька К. Твори* / упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 104–109.
24. Малицька К. Наші дівчата в наших школах. *Звіт шкіл Руського Товариства Педагогічного за рік шкільний 1909/10*. Львів: Руське товариство педагогічне, 1910. С. 3–10.

- 25.Малицька К. Наші діти: образок із рідної школи. *Рідна школа*. 1934. Ч. 13–14. С. 194–197.
- 26.Малицька К. Освітня праця в. Красноярську. *Малицька К. Твори /* упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 409–412.
- 27.Малицька К. Перша жіноча школа Рідної Школи: у ювілейне свято 35 ліття дівочої школи ім. Шевченка у Львові. *Рідна школа*. 1933. Ч. 12. С. 201–203.
- 28.Малицька К. Пісні. *Малицька К. Твори /* упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 215–220.
- 29.Малицька К. Порохівня. *Малицька К. Твори /* упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 181–193.
- 30.[Малицька К.] Про жіночий рух. Реферат п. К. М. Львів: Накладом видавництва Кружок українських дівчат, 1904. 41 с.
- 31.Малицька К. Про значення власної преси для жінок і як вона у нас розвивалася. *На новий шлях: календар-альманах «Жіночої долі» на рік 1927*. Коломия, 1926. С. 23–26.
- 32.Малицька К. Суспільна опіка над дітворою і молоддю. *Наш світ: альманах «Жіночої Долі» з додатком календаря на рік 1928*. Коломия, 1927. С. 128–135.
- 33.Малицька К. Син дефравданта. *Малицька К. Твори /* упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С. 99–104.
- 34.Малицька К. У свято матери. *Нова Хата*. 1930. Ч. 5. С. 1–2.
- 35.Орлецький В. «Січ» Лужани, пов. Кіцмань. *Гей, там на горі “Січ” іде!* /ред. П.Трильовський. К.: ВІПОЛ, 1993. С. 331–334.
- 36.Малицька К. Що наші діти читають. *Малицька К. Твори /* упорядкув. О. Івасюк, В. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2011. С.349–353.
- 37.Пахолок З. Листи спадкоємиці інтелектуальних аристократів Константини Малицької до Марії Грінченко. *Науковий вісник*

- Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2017. Вип. 11–12. С. 215–230.*
38. Перший вінок: жіночий альманах / виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. Львів: З друккарні Товариства ім. Шевченка. 464 с.
39. Малицька К. Чом, чом, земле моя / упорядкув., прим. та наук., ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. Чернівці: Букрек, 2015. 520 С.
40. *Буковина (Чернівці) 1903 – 1914*
41. *Діло (Львів). 1902 – 1934.*
42. *Народ (Львів). 1892.*
43. *Руслан (Львів). 1897 – 1902.*
- * * *
44. Антофійчук В. Костянтина Малицька. *Письменники Буковини другої половини ХХ століття: Хрестоматія. Частина 1.* / Упоряд. Б. Мельничук, М. Юрійчук. Чернівці: Прут, 2001. С. 508–531.
45. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету Серія історична.* 1999. Вип. 34. **231–268 с.**
46. Багрій М. Костянтина Малицька як педагог, письменник і громадський діяч. *Гірська школа українських Карпат.* 2017. № 17. С. 132–135.
47. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. ХХ ст. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 3. С. 10–14.
48. Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: біографічно-краєзнавчі нариси. / вст. ст., підготов. тексту і наук. ред. М. М. Васильчука. Коломия: Вік, 2006. 164 с.
49. Бойко А. Відображення внутрішнього світу дитини у новелах Костянтини Малицької. *Науковий вісник Ужгородського національного*

- університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2009. Вип. 16–17. С. 23–25.
- 50.Бойко А. Вплив Львівської державної учительської семінарії на формування особистості Костянтини Малицької *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань: ПП Жовтий, 2011. Вип. 3. С. 278–283.
- 51.Бойко А. Педагогічно-просвітницька діяльність К. Малицької. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. Праць*. Вип. IV. Слов'янськ: СДПУ, 2011. С. 236–245.
- 52.Бойко А. Спогади Костянтини Малицької як джерело до вивчення її біографії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна Робота»*. 2011. Вип. 21. С.26–28.
- 53.Ботушанський В., Ботушнський О. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-х рр. XIX – на початку XX ст. Чернівці: Зелена Буковина, 2002. 262 с.
- 54.Виховниця поколінь Константина Малицька. Громадська діячка, педагог і письменниця / ред. І. Павликовська. Торонто, 1965. 126 с.
- 55.Гуйванюк М. Ярослав Весоловський в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті галицьких і буковинських українців (кінець XIX – початок XX ст.). *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 123-127.
- 56.Далавурак С. Бентежне серце Радянська Буковина. 1991. 7 березня. С. 4.
- 57.Далавурак С. Сподвижниця на культурно-освітній ниві. Час. 1992. 29 травня. С. 2.
- 58.Добржанський О. Культурно-освітні товариства і українське національне відродження на Буковині (друга половина XIX – початок XX ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість,*

- державність*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича 2010. Вип. 19. С. 507–510.
59. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 574 с.
60. Добржанський О. Українські депутати від Буковини у вищих представницьких органах влади Австрії (Австро-Угорщини) в 1848 – 1918. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича, 2012. Вип. 21. С. 300–307.
61. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899 – 1918). Івано-Франківськ: [б.в], 1997. 104 с.
62. Задорожний В. З когорти завзятуших духом. *Дивослово*. 2005. № 10. С. 64 – 65.
63. Качараба С. Напрямки української еміграції зі Східної Галичини і Північної Буковини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 33. Львів, 1998. С. 114–21.
64. Качкан В. «Визнана сила педагогічна...». *Освіта*. 1997. 26 березня – 2 квітня. С. 10.
65. Качмар В. Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901 – 1908 рр. *Проблеми слов'янознавства*. 2002. Вип. 52. С. 47–58.
66. Кишакевич Л. Кооперативний рух на західноукраїнських землях в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 65–71.
67. Колосовская О. Библиотека Антония Петрушевича – универсальное славистическое собрание второй половины ХІХ – начала ХХ в. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2008. Вип. 6. С. 379–391.

68. Кострова М. Костянтина Малицька у видавничому русі Львова кінця XIX – початку XX ст. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника* : зб. наук. пр. Львів: [б. в.], 2006. Вип. 14. С. 75–89.
69. Компанієць І. Становище та боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900 – 1919 роки). К.: Видво АН УРСР, 1960. 372 с.
70. Королько А. Радикальні народні віча на Покутті першої половини 1890-х рр. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. Вип. 23 – 24. С. 47–64.
71. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис історії суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
- Кумановська Е. Константина Малицька «Сестри!» *Буковина. (Чернівці)*. 1906. Ч. 54. С. 1.
72. Кучер В. Наукове товариство імені Шевченка: Два ювілеї. К.: Наукова думка, 1992. 112 с.
73. Лисенко Н. Пахолок З. Вірна своєму покликанню. З епістолярії Костянтини Малицької. *Дзвін*. 1998. № 10 С. 116–122.
74. Мазурок О. Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX століть (1848 – 1918 рр.) Етносоціальний та економічний аспекти. У двох томах. Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа», 2012. Т. 1. Етносоціальний розвиток міст. 687 с.
75. Мартин О. Адам Коцко і боротьба за український університет у Львові на початку XX століття / О. Мартин / URL: http://virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/14602/mod_folder/content/0/2015 (дата звернення: 2.03.2023).
76. Марунчак М. Історія українців Канади. Вінніпег: Українська Вільна Академія наук, 1991. Т. 1. 1991. 464 с.

- 77.Мацьків Т., Каменецький Ю., Левицький О. Історія Української державної гімназії в Станиславові. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* / ред. Б.Кравців. Нью-Йорк: Видання Центрального Комітету Станіславівщини; Наукове Товариство ім. Шевченка, 1975. Т. 1. С. 261–302.
- 78.Морозюк В. За забралом літературного псевдоніма і криптоніма *Письменники, публіцисти, літературознавці на сторінках галицьких видань XIX ст. – 40-х років XX ст. Зшиток другий (Кот–Фра)*. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2016. С. 144.
- 79.Мудрий В. Роля «Просвіти» в українському житті. З приводу шістьдесятиліття «Просвіти». Львів: Накладом товариства «Просвіта», 1928. 20 с.
- 80.Мушкевич О. Громадсько-політичний рух у Галичині XIX–XX ст. як передумова становлення ідеї національної державності в українському суспільстві новітньої доби. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2011. Вип. 1. С. 257–262.
- 81.Павлюх М. Жіночий рух в Галичині. Українські визначні жінки. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/94421/13-Pavlyukh.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.08.2023).
- 82.Панкевич Г. Ольга Кобилянська і Константина Малицька. *Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (до 125-річчя з дня народження письменниці) : тез. доповід. і повідом. Респуб. наук. конф. (24–26 листопада 1988 р.)*. Ч. 1 : *Літературознавство*. Чернівці: ЧДУ, 1988. С. 93–97.
- 83.Папенко Н. До питання про становище українців в Австро-Угорщині в кінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2008. Вип. 94 – 95. С. 40–44.

84. Пастушенко О. Педагогічна спадщина Омеляна Партицького. Джерела. Івано-Франківськ. 2002. № 3 – 4. С. 3–6.
85. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів; Літературна агенція «Піраміда», 2014. 612 с.
86. Пахолок З. Листи спадкоємиці інтелектуальних аристократів Константини Малицької до Марії Грінченко. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2017. № 11–12, С. 214–230.
87. Пеленський Є. Сучасне західньо-українське письменство. Огляд за 1930–1935 рр. Львів: Накладом автора, з друкарні «Слово», 1935. С. 55–56.
88. Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції. Переклад з німецької мови. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 84 с.
89. Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня: нариси-дослідження. К.: Музична Україна, 1991. С. 169–175.
90. Погребенник Ф. «Просвіта» в контексті суспільно-політичної і культурної ситуації в Галичині та Австро-Угорщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 2–33.
91. Погребенник Ф. Українські пісні-гімни. К.: Товариство «Знання» України; МП «Пам'ятки України», 1992. С. 47–51.
92. Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня: нариси-дослідження. К.: Музична Україна, 1991. 207 с.
93. Погребенник Ф. Українські пісні-гімни. К.: Товариство «Знання» України; МП «Пам'ятки України», 1992. 64 с.
94. Свежинський П. Аграрні відносини в Західній Україні в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. Львів: Видавництво Львівського університету ім. І.Франка, 1966. 192 с.

95. Свідзинська О. Малицька Костянтина, приятелька Пласту, українська дитяча письменниця URL: <https://100krokviv.info/2017/05/malytska-kostyantyna-pryyatelka-plastu-ukrajinska-dytyacha-pysmennytsya> (дата звернення: 20.04.2023)
96. Селезінка В. Віра Лужанська. *Молодий буковинець*. 1990. 25 листопада – 1 грудня. С. 3.
97. Селезінка В. З великої любові до народу. *Буковинське віче*. 1992. – 28 травня. С. 4.
98. Тарнавська М. Євгенія Ярошинська: життя і творчість. *Сучасність*. 1976. Ч. 6 (186). С. 5–24.
99. Ткаченко Т. Педагогічна рефлексія у прозі Костянтини Малицької. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2014. Т. 19. С. 141–146.
100. Тодорюк С. Західноукраїнський літературний дискурс національної ідентичності (на прикладі життя і творчості Костянтини Малицької) *Українська Література* 2013. №4. С. 4–9.
101. Франко І. *Ukraina irredenta* [рецензія] Франко І. *Додаткові томи до зібрання творів у п'ятдесяти томах / за ред. М. Жулинського*. К.: Наукова думка, 2008. Т. 53 літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці 1876 – 1895. С. 539 – 547.
102. Чорновол І. Політичний реалізм О. Барвінського. *Сучасність*. 1998. № 1. С. 99–105.
103. Якубова Л. Українські землі в складі Російської та Австро-Угорської імперій (XIX ст.). *Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / за ред. В. Литвина*. К.: Ніка-Центр, 2012. С. 18–52.
104. Gellner E. *Nations and Nationalism*. – Oxford, 1983. 150 s.

105. Zagórowski Z. Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych. Warszawa-Lwów: Książnica-Atlas, 1926. Rocznik II. 230 s.